Psychologia Społeczna
2014 tom 9 3 (30) 258–284
ISSN 1896-1800
doi: 10.7366/1896180020143001

Uprzedzenia polsko-rosyjskie a emocje polskich kibiców w trakcie Euro 2012

Paweł Boski, Ina Wilczewska
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej

Artykuł przedstawia wyniki panelowego (trzykrotnego) badania przeprowadzonego w związku z i w trakcie Euro 2012 na próbie polskich kibiców ($N > 700$ osób). Problematyka badań koncentrowała się na wzajemnych relacjach między orientacjami politycznymi (w stosunku do Rosji) a emocjami związanymi z meczem polskiej drużyny przeciw reprezentacji tego kraju. Kontekst teoretyczny został zapożyczony z prac Dolfa Zillmanna, znanych jako model transferu pobudzenia. Zakładano, że uprzedzenia polsko-rosyjskie wpłyną na stopień pobudzenia antycypacyjnego przed tym meczem a następnie, w drugim pomiarze, uzależnione będą od wyniku samego spotkania sportowego. Testowanie takich hipotez wymagało ponawianych pomiarów tych samych lub zbliżonych zmiennych, a także rozpatrywania emocji w przebiegu czasowym: od antycypowanych, przez aktualne w związku z przebiegiem i wynikiem meczu oraz w reminiscencji. Ponadto dokonano dystynkcji między emocjami immanentnie sportowymi oraz tymi, które mają charakter tożsamościowy i związane są z drużyną określonego przeciwnika drużyny narodowej.
Badanie prowadzone było drogą internetową bezpośrednio po każdym z trzech meczów reprezentacji Polski (z Grecją, Rosją i Czechami), w dniach 8–20 czerwca 2012. Uczestnicy wypełniali skale związane z czekającym i rozegranym meczem drużyny narodowej, jak również oceniali przygotowanie Polski jako gospodarza turnieju. Dwukrotnie mierzone były postawy wobec Rosji. Uwzględniono również preferencje polityczne badanych.
Wyniki potwierdziły centralną hipotezę pracy. Rusofobia wpływa na pobudzenie antycypacyjne przed meczem Polska–Rosja, które z kolei reguluje intensywność przeżywanych emocji związanych z kontrfaktualnymi wynikami tego spotkania: zwycięstwem i porażką. Sama rusofobia wpływa również na doświadczenie emocjonalne wyobrażonej porażki. Emocje związane z tymi wyobrażonymi rezultatami wpływają zaś na poziom rusofobii pomeczowej, podnosząc go. Rusofobia nie wpływa natomiast na emocje doświadczane w warunkach rzeczywistego rezultatu meczu, czyli remisu, który wyzwala pomeczową rusofilię. Emocje związane z wyobrażonym i z realnym wynikiem meczu z Rosją są predyktorami radzenia sobie z porażką w meczu z Czechami, jednak bez udziału komponentów rusofobii lub rusofili.

Słowa kluczowe: *stosunki polsko-rosyjskie*, *uprzedzenia (rusofobia)*, *transfer pobudzenia*, *emocje sportowe*, *Euro 2012*

Psychologia kibicowania sportowego: wielomilionowa skala zjawiska

Masowe wydarzenia, których przygotowanie skupia energię społeczną przez kilka lat i których kilkutygodniowa kulminacja wyzwala emocje milionów obywateli, zasługują na zainteresowanie badawcze psychologów społecznych. Teza ta dotyczy również – a może szczególnie – wydarzeń sportowych, które przez badaczy w naszym kraju są traktowane zupełnie marginesowo. Poza Polską sytuacja wygląda porównywalnie: nieliczni psychologowie amerykańscy, którzy podejmują problematykę sportu od strony jego odbioru przez wielomilionową publiczność, odnotowują podobną rozbieżność między

Paweł Boski, Wydział Psychologii Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, ul. Chodakowska 19–31, 03-815 Warszawa,
e-mail: pboski@swps.edu.pl
Ina Wilczewska, doktorantka Wydziału Psychologii SWPS ul. Chodakowska 19–31, 03-815 Warszawa,
e-mail: ina.wilczewska@swps.edu.pl

Korespondencję w sprawie artykułu prosimy kierować na adres: pboski@swps.edu.pl

Copyright 2014 Psychologia Społeczna

skalą zainteresowania sportem ze strony kibiców i badaczy (Wann, Melnick, Russell, Pease, 2001; Zillman, Bryant, Sapolsky, 1989; Zillmann, Paulus, 1993). Natomiast masowość kibicowania sportowi wyczynowemu jest nader często przedmiotem komentarzy publicystycznych, nawet autorstwa naukowców. Częściej są one jednostronnie krytyczne, jak choćby w książce Michaela Billiga *Banalny nacjonalizm* (2008); choć zdarzają się również teksty gloryfikujące sport, jak *Tak zwane zło* Konrada Lorenza (1996). Prace te nie przyczyniają się jednak ani do postępu w rozumieniu tych zjawisk, ani do ich kontrolowania.

Co powoduje zatem, że turnieje mistrzowskie w piłce nożnej, igrzyska olimpijskie i inne zawody zbliżonej rangi przyciągają publiczność liczoną nawet w setkach milionów, a więc bez porównania większą niż inne, ważniejsze wydarzenia dotyczące krajów, kontynentów czy całego świata? Ludzie decydujący się spędzać czas jako widownia sportowa nie mają w tym żadnego obiektywnego interesu: ich indywidualny bądź zbiorowy los w żadnej mierze nie zależy od takiego czy innego wyniku meczu lub turnieju mistrzowskiego. Skala zjawiska kibicowania i pytanie o źródła jego wielorakiej motywacji stały się dla nas impulsem do podjęcia badań w obliczu zbliżających się rozgrywek Euro 2012 w piłce nożnej.

Turniej, którego współorganizację UEFA przyznała Polsce i Ukrainie w roku 2007, stał się swoistym pięcioletnim planem – wyzwaniem dla władz państwowych oraz dla administracji miast goszczących zawody. Zwieńczeniem tego długiego procesu przygotowawczego były trzy tygodnie czerwca 2012 roku, kiedy od 8 czerwca do 1 lipca rozegrano 31 meczów. Obsługa tych meczów, a w tym dbanie, by miliony kibiców mogły w niezakłócony sposób przeżywać doświadczenia sportowe, była głównym zadaniem organizatorów, służb porządkowych oraz mediów.

Wielomilionowa publiczność Euro 2012 i jej zróżnicowanie

Przyjrzyjmy się, tytułem wstępu, danym na temat telewizyjnej widowni tego piłkarskiego spektaklu. Ich analiza ujawnia problematykę psychologiczną zbieżną z naszymi badaniami. Według oszacowań Nielsen Audience Measurement, średnia oglądalność 31 meczów Euro 2012 wynosiła w Polsce M = 7,12 mln widzów, co znacznie przekracza widownię jakichkolwiek innych programów dotyczących spraw publicznych (informacyjnych, politycznych, artystycznych, rozrywkowych itp.). Niemniej jednak odchylenie standardowe SD = 3,23 mln wskazuje na wielkie jej zróżnicowanie, poczynając od rekordowej widowni 14,68 mln w meczu Polska–Rosja, do najmniejszej – 1,13 mln dla meczu Szwecja–Francja. Rysunek 1 przedstawia zestawienie oglądalności w sześciu kategoriach meczów: (1) z udziałem polskiej drużyny (3 mecze); (2) pozostałych siedmiu spotkań w pierwszej rundzie fazy grupowej bez meczu Polska–Grecja); (3) siedmiu spotkań drugiej rundy (bez meczu Polska–Rosja); (4) siedmiu spotkań w trzeciej, decydującej rundzie fazy grupowej (bez meczu Polska–Czechy); (5) czterech ćwierćfinałów oraz (6) dwóch półfinałów i finału mistrzostw.

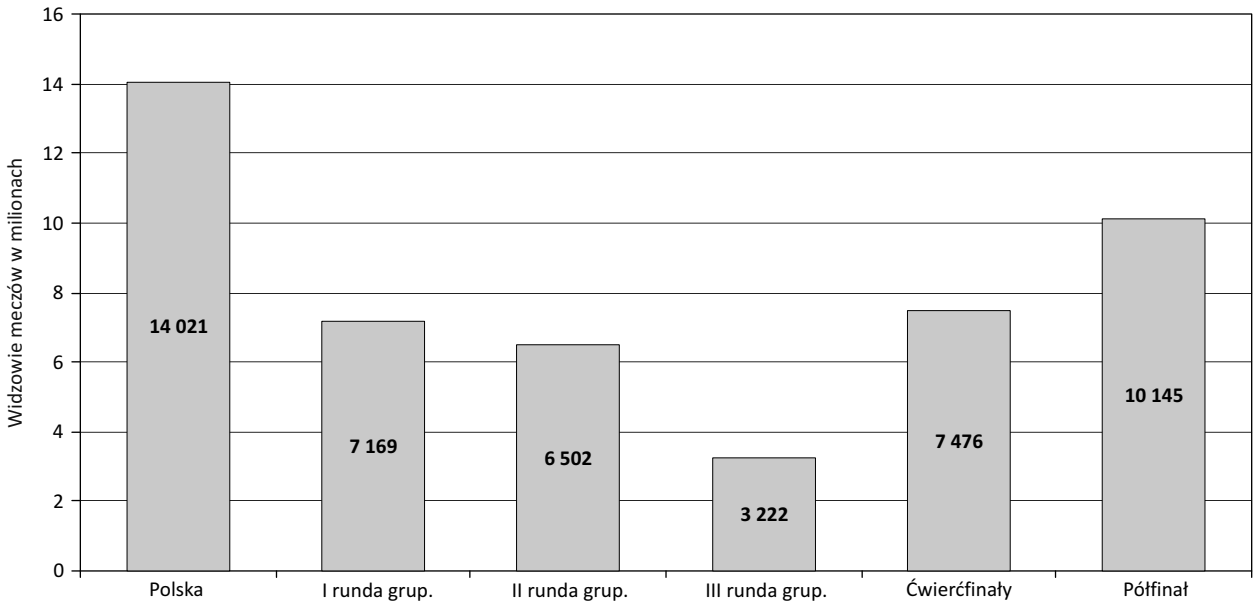

Rysunek 1. Oglądalność meczów piłkarskich w trakcie Euro 2012 (wg Nielsen Audience Measurement).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

Analiza wariancji dla tych sześciu kategorii wydarzeń wykazała, że skupiały one istotnie różne widownie, $F(5, 25) = 42{,}34$; $p < 0{,}0001$; $\eta^2 = 0{,}89$. Mecze polskiej drużyny w fazie grupowej oglądało zdecydowanie najwięcej kibiców, średnio o cztery mln więcej niż w następnej kategorii – meczów półfinałowych i finału ($p < 0{,}01$) i odpowiednio więcej niż we wszystkich pozostałych ($p < 0{,}001$). Wskazuje to na siłę czynnika tożsamościowego w kibicowaniu piłkarskim na poziomie mistrzostw kontynentu. Zaskakujący spadek oglądalności spotkań w trzeciej rundzie fazy grupowej (istotnie niższej niż we wszystkich pozostałych kategoriach; $p < 0{,}001$) daje się również wyjaśnić mechanizmem tożsamościowym: otóż wszystkie te mecze miały miejsce po przegranej drużyny polskiej z Czechami i jej odpadnięciu z dalszej rywalizacji w turnieju[1]. Można przypuszczać, że był to chwilowy stan obniżenia nastroju po porażce własnej drużyny[2]. Z kolei powrót do wysokiej oglądalności w ostatniej fazie turnieju świadczy o samoistnym (immanentnym) zainteresowaniu piłką nożną na najwyższym poziomie, reprezentowanym przez najlepsze drużyny, bez względu na nieobecność „naszej". Tak więc z tych czysto archiwalnych danych możemy odczytać dwa ważne motywy uczestniczenia w wielkich imprezach sportowych: kibicowanie immanentne (wewnętrzne) oraz kibicowanie tożsamościowe.

Istnieje jeszcze trzeci ważny argument w zaangażowaniu milionów Polaków w Euro 2012, który nazwiemy kontekstowym, a wiąże się z tym, że kraj nasz był współgospodarzem mistrzostw. Korzystając ponownie ze statystyk Nielsen Audience Measurement, widzimy, że średnia oglądalność w trakcie Euro 2012 $M = 7{,}19$ mln była istotnie wyższa niż w trakcie Euro 2004, odbywającego się w Portugalii i bez udziału polskiej drużyny, $M = 5{,}13$ mln; oraz przewyższała tę z Euro 2008 odbywającego się w Austrii i Szwajcarii, z udziałem polskiej drużyny, $M = 4{,}42$ mln.

Nasze badania nawiązują do trzech ujawnionych składników motywacji, wyrażających się w kibicowaniu. Są to: (1) motywacja immanentna, czyli zainteresowanie sportem samo w sobie; (2) motywacja tożsamościowa, ze względu na pragnienie sukcesu reprezentantów własnej grupy; oraz (3) psychologiczna bliskość wydarzenia i zaangażowanie w jego organizację (*efekt gospodarza*).

Komponenta tożsamościowa odgrywa centralną rolę w naszym projekcie, jednak dwa pozostałe składniki zasługują na omówienie dla teoretycznej kompletności; zostały one uwzględnione w zrealizowanym badaniu.

Kibicowanie jako sposób na przeżywanie i wyrażanie emocji

Areny sportowe są terenem, na którym walczący zawodnicy i kibice doświadczają bardzo silnych i różnorodnych emocji. Dzięki coraz doskonalszemu przekazowi telewizyjnemu (zbliżenia, powtórzenia w zwolnionym tempie), ekspresje tych emocji są przenoszone do odległych miejsc i udostępniane widzom. Sporty o największej oglądalności i popularności to takie, w których intensywność wyrażanych emocji na boisku i na trybunach jest największa; widoczna i słyszalna. Zwłaszcza wtedy, gdy walka toczy się o wysoką stawkę, a siły rywali są wyrównane, napięcie emocjonalne i jego ostateczne rozładowanie uzyskują bardzo silne wskaźniki energetyczne (Zillmann i in., 1989). Piłka nożna jest najpopularniejszym sportem w skali globalnej: granym i oglądanym we wszystkich krajach naszej planety[3]. Zdobycie bramki w meczu piłkarskim prowadzi do eksplozji radości u zawodnika, który ją strzelił, całej jego drużyny, komentatorów i zgromadzonych widzów, których słychać daleko od stadionu. Podobnie dzieje się w trakcie meczu tenisowego, gdzie zwycięski punkt, gem i set są kwitowane skryptem zaciśniętej pięści zawodnika i okrzykiem samoinstrukcji *Come on*; wygrany zaś mecz, po kilku godzinach walki na korcie, często kończy się padnięciem na kort, łzami, tańcem itp. Również widzowie przechodzą od napięcia widocznego na ich twarzach i w gestykulacji, do eksplozji radości korespondującej z zachowaniem gracza.

Sport wyczynowy jest zawsze zachowaniem motorycznym na najwyższym poziomie koncentracji i wysiłku, stąd wyrażanie emocji jest bardziej ekspresyjne ruchowo niż w innych dziedzinach ludzkiej aktywności; jest ono rozładowaniem napięcia kumulującego się w trakcie gry o wysoką stawkę. Zestaw specyficznych czynników emotogennych w trakcie rozgrywek mistrzowskich na szczeblu międzynarodowym zawiera tabela 1. Zjawiska, o których stanowią ostatnie pozycje tabeli, są elementem wiedzy potocznej; ale też nie ma wiele systematycznych badań nad zachowaniami ekspresyjnymi zawodników.

[1] Mecz Polska–Czechy odbył się 16 czerwca, a pozostałe między 17 a 19 czerwca.

[2] Nie znajduje potwierdzenia konkurencyjna hipoteza, iż w ostatniej rundzie fazy grupowej gra toczyła się o przysłowiową pietruszkę, gdyż już po dwóch meczach było wiadomo, kto awansuje. Losy awansu rozstrzygały się właśnie w ostatnich meczach fazy grupowej, a więc potencjalnie były one najbardziej emocjonujące.

[3] Regionalnie inne sporty mogą uzyskiwać rolę hegemona. W Ameryce Płn. są to rozgrywki NFA (mistrzostwa Super Bowl), NBA (koszykówka) czy NHL (hokej na lodzie). W RPA, Australii i Nowej Zelandii podobną rolę spełnia rugby. Są to jednak sporty i fascynacje lokalne, zupełnie nieznane na innych kontynentach.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

Tabela 1
Emotogenność rozgrywek w piłce nożnej (mecze międzypaństwowe)

Charakterystyka	Eksplikacja
Duża dynamika (zmienność) gry, niska schematyczność, niska predyktywność; duża liczba okazji i mała liczba zdobytych bramek (od zera do kilku)	Duże boisko, znaczna liczba zawodników i gra przede wszystkim nogami powodują, że w futbolu mamy relatywnie niską schematyczność/rutynę, a więc i niską predyktywność gry (w porównaniu np. z siatkówką lub koszykówką). Zdobyta/stracona bramka pada rzadko (przeciętnie poniżej 3 na 90 minut gry), a więc nabiera wielkiej wartości. Gra obfituje w momenty bliskie acz niewykorzystane do zdobycia bramki, a także wątpliwe, gdzie decyzje sędziego mogą być nietrafne lub dyskusyjne, co też zwiększa emotogenność gry i momentów kulminacyjnych.
Długi okres gry intensyfikuje emocje i sprzyja ich dynamice	90 minut czystej gry, wraz z przerwą i doliczonym czasem oznacza, iż mecz trwa około 2 godz. W systemie turniejowym mają miejsce dogrywki (2 x 15 min) i rzuty karne, które prowadzą do dalszej kulminacji emocji.
Gra w obszarze dużej zamkniętej przestrzeni, wyznaczonej polem gry i trybunami dla kibiców	Wymóg dużego boiska powoduje, że trybuny dla widzów mieszczą kilkadziesiąt tysięcy kibiców, co sprzyja intensyfikacji zbiorowych emocji. Gra jest cały czas widoczna, skupia więc uwagę, w przeciwieństwie do sportów rozgrywanych na dystansach uniemożliwiających śledzenie rywalizacji od startu do mety. Zawodnicy są również dobrze widoczni i rozróżnialni w przeciwieństwie do sportów, gdzie noszą kaski, hełmy czy depersonalizujące kombinezony.
Doping jako ekspresja i pobudzanie emocji	W przeciwieństwie do niektórych innych sportów, w piłce nożnej możliwy i wręcz pożądany jest doping ciągły, co grupy kibiców wykorzystują, śpiewając, skandując, używając instrumenty muzyczne itp.
Wątpliwe/dyskusyjne sytuacje i decyzje sędziego	W meczu piłkarskim często zdarzają się sytuacje, co do których trudno stwierdzić, czy nastąpiło złamanie przepisów gry. Sędzia może popełnić błąd przeoczenia lub fałszywego alarmu, co zasadniczo zmienia przebieg i końcowy wynik meczu, wzbudzając silne emocje negatywne u stronniczo nastawionych kibiców.
Gra zespołowa, ułatwiająca proces identyfikacyjny: drużyna = kraj = my	Sporty z istoty swej drużynowe (piłki nożnej nie można uprawiać indywidualnie) mają większy potencjał wzbudzania emocji tożsamościowych niż sporty indywidualne lub zespołowe addytywne, w których wynik drużynowy jest sumą osiągnięć indywidualnych. Zespół w pełniejszy sposób reprezentuje kraj (mówimy: *Polska gra z…*) niż pojedynczy zawodnik (nie powiemy: *Polska skacze na nartach…*)
Obecność przedstawicieli państwa i wykorzystywanie symboli	Mecze międzynarodowe oglądają przywódcy państw; są też one bogate w symbole tożsamościowe. Obecność flag oraz odgrywanie/odśpiewywanie hymnów narodowych wprowadza nastrój patriotyczny przed rozpoczęciem gry. Kibice coraz wyraźniej wyrażają swą tożsamość, ubierając się w barwy narodowe i bardziej złożone symbole kulturowe.

Interesujące studium nad zachowaniami emocjonalnymi olimpijczyków wykonał Matsumoto ze współpracownikami (Matsumoto, Hwang, 2010; Matsumoto, Willingham, 2006). Twarze judoków walczących o medale na olimpiadzie w Atenach (2004) były fotografowane w momencie zakończenia walki i w trakcie ceremonii wręczania medali na podium; emocje te były następnie kodowane według systemu FACS Ekmana. Okazało się, że ci, którzy wygrali swe ostatnie walki w turnieju (złoci i brązowi medaliści), wyrażali spontanicznie uśmiech Duchenne'a o wiele częściej w chwili zwycięstwa na macie i w trakcie ceremonii wręczania medali niż przegrani (srebrni medaliści i zdobywcy czwartych miejsc); uśmiech tych ostatnich w trakcie ceremonii był wymuszony (nie-Duchenne).

Emocje po stronie kibiców wydają się nie mniej intensywne, mimo iż na szali nie ważą się ich istotne losy osobiste czy grupowe. Wydaje się, że podstawowym motywem kibicowania zawodom sportowym jest przeżywanie silnych i bardzo różnorodnych emocji, na ogół doświadczanych w kontekście grupowym. Ruiz-Belda i współpracownicy (Ruiz-Belda, Fernandez-Dols, Carrera, Barchard, 2003) wykazali, że kibice piłkarscy wyrażają emocje (uśmiechają się) głównie podczas interakcji z innymi widzami, co świadczy o grupowym charakterze kibicowania.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

Widowisko sportowe nie jest źródłem doznań poznawczych czy moralnych, a doznania estetyczne zapewne bardziej obecne są w kontemplowaniu dzieł sztuki; natomiast ma ono swoją dramaturgię związaną z walką o zwycięstwo, którego szala może przechylać się do ostatniego momentu gry.

Nastrój i poczucie własnej wartości. Czy wyniki meczu, w którym kibicujemy jednej ze stron, mogą mieć wpływ na głębsze i dłuższe niż chwilowe zmiany emocjonalne, zarówno nastroju, jak i poczucia własnej wartości? Hirt, Zillmann, Erickson i Kennedy (1992) pokazali, że tak się rzeczywiście dzieje. Wynik oglądanego meczu drużyny koszykarskiej własnego uniwersytetu istotnie wpływał na poziom nastroju (eksperymenty 1 i 2) oraz na poziom poczucia własnej wartości (eksperyment 2) kibiców. Co szczególnie ciekawe, badani studenci byli bardziej wrażliwi emocjonalnie na wyniki drużyny sportowej niż na swoje rezultaty w teście osiągnięć intelektualnych. Wynik sportowy drużyny, której kibicowali, wpływał istotnie i w zgodnym z nim kierunku na przewidywane rezultaty własne w zadaniach poznawczych i społecznych. Tak więc publicystyczne komentarze o wpływie osiągnięć sportowych na nastrój i optymizm/pesymizm społeczny milionów widzów znajdują oparcie w rezultatach badań naukowych.

W badaniach przeprowadzonych w trakcie mistrzostw świata w RPA (2010), Jones ze współpracownikami (2012) wykazali, że nastroje kibiców angielskich (drużyny przegranej) oraz hiszpańskich (drużyny zwycięskiej) zmieniały się w trakcie turnieju zgodnie z wynikami kolejnych meczów, przy czym stany pozytywne były trwalsze. Wynik ten zdaje się korespondować z tendencją, jaką zaobserwowaliśmy w analizie oglądalności Euro 2012 w Polsce: spadek zainteresowania mistrzostwami trwał 3–4 dni.

Emocje kibiców piłkarskich – ostre ataki choroby wieńcowej. W kilku doniesieniach badacze zajmowali się krańcowymi konsekwencjami emocji przeżywanych przez kibiców w postaci ostrych stanów i śmiertelnych przypadków choroby wieńcowej. Witte, Bots, Hoes i Grobbee (2000) stwierdzili, że w dniu, gdy reprezentacja Holandii rozgrywała spotkanie ćwierćfinałowe w ramach Euro 1998, przegrywając je z Francją w rzutach karnych, w Holandii zanotowano istotny przyrost – w stosunku do dni poprzedzających to wydarzenie oraz następujących po nim – zgonów mężczyzn, zwłaszcza z powodu zawału serca bądź udaru mózgu. W kolejnym doniesieniu Carroll z zespołem (2002) powtórzyli wynik kolegów holenderskich, stwierdzając znaczący i niewytłumaczalny w inny sposób wzrost hospitalizacji zawałowej w Anglii po meczu z Argentyną w ramach mistrzostw świata w 1998 r., przegranym również po rzutach karnych. Uwzględniając inne, niekonkluzywne wyniki drugiego zespołu badaczy holenderskich (Brunekreef, Hoek, 2002), autorzy uważają, że to właśnie w meczach rozstrzyganych i przegrywanych przez rzuty karne poziom stresu jest tak duży, że może wyzwalać ostre stany choroby wieńcowej. Interesujący jest również wynik badania francuskiego (Berthier, Boulay, 2003) nad konsekwencjami wydarzenia radosnego, jakim jest zdobycie przez drużynę narodową mistrzostwa świata w piłce nożnej. Okazało się, że w dniu po późnowieczornym zwycięstwie liczba zgonów z powodu zawału była wśród Francuzów znacząco niższa niż w dniach sąsiadujących.

Do wyników przytoczonych badań epidemiologicznych można mieć zastrzeżenia natury metodologicznej: zbyt wiele czynników pozostaje w nich niekontrolowanych. Natomiast ich autorzy podają przy okazji dane na temat oglądalności meczów, które miały wyzwalać stany zawałowe wśród widzów. Przegrany mecz z Francją z 1996 roku oglądało 9 mln, czyli 60% Holendrów; podobna porażka Anglii w meczu z Argentyną miała 24-milionową publiczność w Zjednoczonym Królestwie; zwycięskie spotkanie o mistrzostwo świata w 1998 r. oglądało 23,6 mln, czyli 40% Francuzów. Wielkości te korespondują z proporcjami Polaków kibicujących własnej drużynie w trakcie Euro 2012.

Motywacja kibicowania: immanentna versus tożsamościowa

Psychologowie w znacznie większej mierze interesują się tożsamościowymi aspektami motywacji i emocji kibiców, jednak pomijanie zainteresowania immanentnego wydaje się niesłuszne. Rysunek 2 przedstawia autorską propozycję rozróżnienia obu motywów kibicowania sportowego.

Oprócz dwu typów kibicowania (wiersz górny dla immanentnego i dolny dla tożsamościowego), model zawiera oś czasu w postaci antycypacji – przebiegu – i konsekwencji meczu sportowego. Ponadto założono, że kibicowanie oparte na motywacji immanentnej zawiera więcej elementów poznawczych w postaci kompetencji (wiedzy na temat piłki nożnej lub innego sportu) i fachowej ewaluacji poziomu oglądanych spotkań. Z kolei kibicowanie tożsamościowe dotyczy przede wszystkim emocji związanych z losem własnej drużyny.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

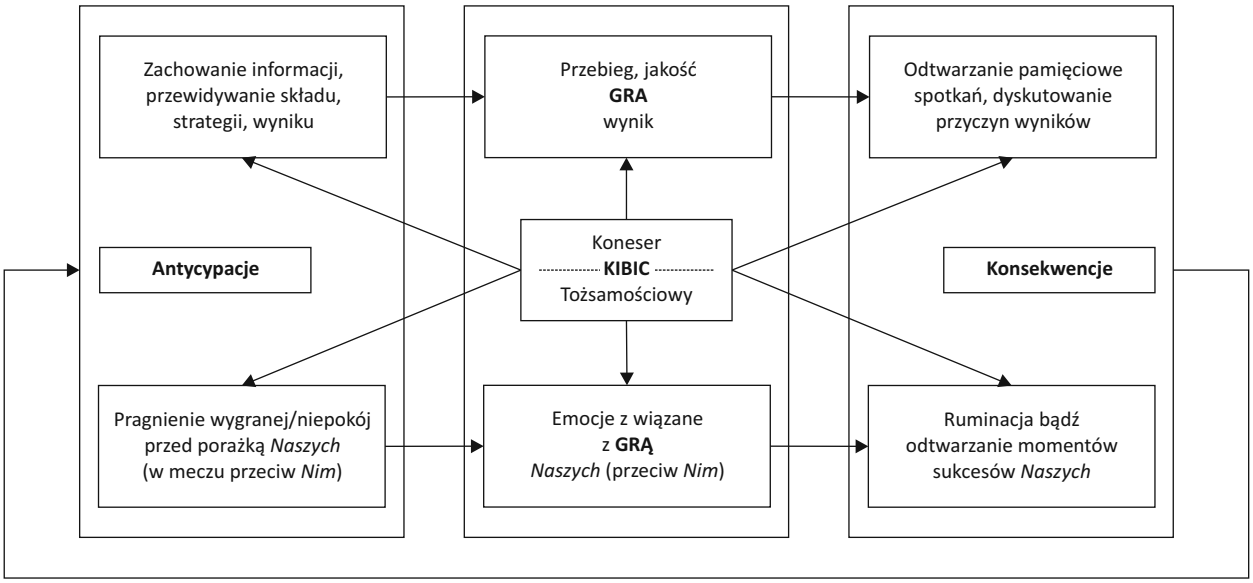

Rysunek 2. Immanentne i tożsamościowe emocje kibica sportowego (piłki nożnej).

Kibicowanie jako przejaw immanentnego zainteresowania sportem

Jak zauważają Zillmann i współpracownicy (1989), w większości sportów mamy do czynienia z mistrzostwem umiejętności, które na poziomie podstawowym są dostępne każdemu człowiekowi (pozbawionemu niesprawności). Nie tylko każdy z nas potrafi chodzić i biegać, ale też większość dzieci zdobywa w okresie edukacji szkolnej (wychowanie fizyczne) i zabaw pozaszkolnych elementarne sprawności w zakresie popularnych sportów. Stanowią one podstawę rozwojową dla późniejszego kibicowania tym, którzy osiągnęli w sporcie największe sukcesy. Zainteresowanie sportem może przejawiać się również w specjalistycznej/encyklopedycznej wiedzy na temat określonych jego dziedzin, śledzeniu przeszłych i bieżących wyników oraz kompetencją w ocenie poziomu oglądanych gier. Tacy kibice mają na ogół długą historię zaangażowania w sport zarówno w roli gracza amatora, jak i widza. Zgodnie z naszym modelem *kibica immanentnego,* korzysta on ze swej eksperckiej wiedzy, antycypując składy drużyn, strategie gry i wyniki spotkań ligowych bądź turniejowych; często uczestnicząc w zakładach typu totalizator. Kibic ekspert ogląda dostępne gry, zwłaszcza najlepszych drużyn/zawodników, potrafiąc kompetentnie komentować ich przebieg; jest jakby prywatnym trenerem, arbitrem i sprawozdawcą. Po zakończeniu rozgrywek/turnieju, kibic taki komentuje i odtwarza pamięciowo kluczowe fragmenty gry ze względu na ich spektakularną jakość i znaczenie dla ostatecznych wyników. Ten rodzaj zaangażowania jest przedstawiony w górnym wierszu rysunku 2.

Wann, autor narzędzia *Skala motywacji kibica sportowego* (*Sport Fan Motivation Scale*, Wann i in., 2001) stwierdził, że motywy wewnętrzne, mierzone za pomocą dwóch skal: kibicowanie jako źródło rozrywki oraz nagradzające pobudzenie emocjonalne, uzyskiwały najwyższe wskaźniki wśród amerykańskich kibiców.

Zillmann i współpracownicy (1989) zwracają z kolei uwagę, że immanentna wartość kibicowania jest związana z poszukiwaniem wrażeń (*sensation seeking*) i z przezwyciężaniem nudy w codziennym życiu. Odwołują się też do biologicznych koncepcji ludzkiej motywacji Konrada Lorenza, który upatrywał w sporcie znaczącego czynnika kontrolującego agresję:

> „Agresywność zadowala się łatwiej niż większość innych instynktów obiektami zastępczymi i znajduje w nich pełne zaspokojenie.
>
> […] Szczególnie zrytualizowaną formą walki, która rozwinęła się na tle ludzkiego życia kulturalnego, jest sport. […] Sport nie dopuszcza do społecznie szkodliwego działania agresywności.
>
> Dalszym błogosławionym skutkiem sportu jest umożliwienie pełnego zapału współzawodnictwa między ponadindywidualnymi wspólnotami. Sport nie tylko otwiera wentyl dla agresywności spiętrzonej w postaci prostackich, bardziej indywidualnych i egoistycznych sposobów zachowania się, ale

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

pozwala także na pełne wyżycie jej bardziej zróżnicowanej, specyficznej formy kolektywnej" (Lorenz, 1996, s. 308–309).

Poglądy Lorenza były opiniotwórcze, choć dziś są izolowane na tle licznych danych empirycznych z zakresu teorii społecznego uczenia się wskazujących, że uprawianie sportów agresywnych i kibicowanie im uczy agresywności tak na stadionach, jak i poza arenami (Zillmann i in., 1989).

Należy też zwrócić uwagę, że takie immanentne zainteresowanie sportem nie jest zjawiskiem izolowanym, wyjętym z szerszego kontekstu, zwłaszcza ekonomicznego. Jak to przekonująco udowadniają w swym niedawnym eseju Antonowicz, Szlendak i Kossakowski (2012), współczesna piłka nożna uległa globalizacji i komercjalizacji, stając się jedną z ważnych dziedzin biznesu; kibic zaś funkcjonuje jako konsument usług/towarów piłkarskich (McKibic). Najlepsze drużyny stały się dobrze rozpoznawalnymi markami, a piłkarze – twarzami zarówno klubów-firm czasowo zatrudniających ich za miliony euro, tudzież wielu towarów rynkowych, niekoniecznie ze sportem związanych.

Pławienie się w odbitej sławie (BIRG): od autoprezentacji do interpretacji tożsamościowej

Zjawisko akcentowania związku między podmiotem a osobą bądź grupą, która zyskała sławę (pławienia się w odbitej sławie), należy do klasyki psychologii autoprezentacji. Rzadko zauważa się, że mechanizm występujący pod akronimem BIRGing został po raz pierwszy opisany przez Cialdiniego i współpracowników (1976) na materiale meczów futbolu amerykańskiego (na poziomie rozgrywek uniwersyteckich). Podstawowa hipoteza tych badaczy zakładała, że związek z własną uczelnią będzie mocniej podkreślany w konsekwencji wygranych meczów reprezentującej ją drużyny piłkarskiej niż po meczach przegranych. Hipoteza ta była sprawdzana przez odnotowywanie częstości noszenia ubrań z emblematami uczelni oraz przez używanie formy zaimkowej „my" przy komentowaniu wyniku drużyny uczelnianej. Wyniki trzech eksperymentów były korzystne dla sformułowanego modelu teoretycznego. Dodatkowo zachowania interpretowane jako przejaw BIRG były częstsze po tym, gdy badany sam doznał porażki. A więc używanie formy: „MY wygraliśmy" miałoby kompensować osobiste niepowodzenie.

Autorzy wyraźnie podkreślają autoprezentacyjną naturę BIRG: służy on podtrzymywaniu wartości własnej jednostki w oczach innych. Inni badacze wiążą kibicowanie z zastępczą potrzebą osiągnięć: osoby, których potrzeba osiągnięć nie zostaje zaspokojona przez własne sukcesy, mogą ich poszukiwać w działaniach innych jednostek lub zespołów (por. omówienie w: Trail i in. 2012).

Sami twórcy teorii pławienia się w odbitej sławie nie doceniają natomiast znaczenia wątków tożsamościowych w zjawisku BIRG. Taki wydaje się przecież sens noszenia szalików klubowych na stadionach: nie na użytek innych, lecz dla podkreślenia grupowej przynależności skierowanej do wewnątrz. Również w krytycznym omówieniu teorii BIRG przez Zillmanna i współpracowników (1993) przewija się wątek niedoceniania motywów tożsamościowych.

Odwołamy się do dwóch prac empirycznych, w których wykazano znaczenie identyfikacji z drużyną będącą obiektem kibicowania dla wielkości efektu BIRGing a także przeciwnego jej CORFing (*cutting-off reflected failure*), czyli odcinania się od odbitej porażki. Bazując na wynikach wieloletnich badań eksperymentalnych, Spinda (2011) skonstruował narzędzie pomiarowe obu tendencji behawioralnych po zwycięstwie lub porażce ulubionej drużyny w NFL (*National Football League*). Oto pozycje skali BIRGing.

„Po zwycięstwie mojej drużyny, jest bardziej prawdopodobne, że będę…
- czytać artykuły online na ten temat, aby rozkoszować się wygraną;
- czytać sprawozdania w gazetach o jej grze;
- pokazywać na terenie mego mieszkania jej logo, symbole czy insygnia;
- spędzać czas razem z moją rodziną lub innymi bliskimi;
- wystawiać logo, symbole czy insygnia w miejscu mojej pracy;
- oglądać w TV powtórzenia najważniejszych momentów wygranego meczu;
- nosić ubrania, które przedstawiają jej logo, symbole czy insygnia

(n = 735, itemy w kolejności ich ładunków czynnikowych od 0,81 do 0,62)".

Skala CORFing była zbudowana z podobnych pozycji, tyle że utworzonych na okoliczność porażki i w kierunku osłabienia relacji związanych z drużyną. Obie skale okazały się niezależne, a co najważniejsze skala BIRGing była pozytywnie skorelowana z narzędziem mierzącym identyfikację z drużyną autorstwa Wanna i Branscombe (1993; r = 0,44; p < 001). Podobne do Spindy (2011) wyniki przedstawili Trail i współpracownicy (2012). Tu również natężenie identyfikacji z drużyną będącą obiektem kibicowania zwiększało skłonność do pławienia się w sławie jej sukcesów, a zmniejszało tendencję do odcinania się od jej porażek. Co nie mniej ważne, tożsamość z drużyną okazała się efektywnym mediatorem dla związku zastępczej potrzeby osiągnięć z BIRGing i CORFing.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

Innymi słowy, z wyższym poziomem zastępczej potrzeby osiągnięć było związane silniejsze utożsamianie się z drużyną, które z kolei podwyższało poziom BIRGing i obniżało CORFing.

Wpływ siły identyfikacji z drużyną na nastrój po jej wynikach został wykazany we wspomnianych już wcześniej badaniach Hirta, Zillmanna, Ericksona i Kennedy'ego (1992). U studentów kibiców, deklarujących wysoki poziom identyfikacji, różnice w nasileniu nastroju po sukcesie lub niepowodzeniu drużyny się zwiększały. Podobne wyniki przedstawiły Dietz-Uhler i Murrell (1999). Generalnie, studenci silnie identyfikujący się z uczelnią wykazywali wyższą ocenę drużyny piłkarskiej; osoby takie były ponadto bardziej wrażliwe na okoliczności: oceny drużyny uczelnianej wzrastały w trakcie sezonu; były też uzależnione od wyników, sytuacji faworyta oraz od reakcji mediów. Dla osób o niskiej tożsamości okoliczności te nie miały znaczenia. Podsumowując, wydaje się, że wszystkie omawiane dotąd wyniki – łącznie z BIRG – dadzą się zinterpretować w terminach tożsamości społecznej. Dla zaangażowanych kibiców wynik meczu ich drużyny może mieć nawet większe konsekwencje emocjonalne i zdrowotne niż własne rezultaty na skalach osiągnięć.

Kibicowanie tożsamościowe: faworyzowanie drużyny własnej i uprzedzenia wobec przeciwników

Czy można być neutralnym obserwatorem gry sportowej, bez stronniczego przechylenia ku jednej z drużyn/zawodników? Jest to interesujące pytanie, zwłaszcza gdy żadna ze stron nie jest „nasza" w sensie obiektywnych i zewnętrznych wobec sportu kryteriów tożsamości (np. sytuacja kibica Polaka, gdy żadna z rywalizujących drużyn nie jest związana z Polską). Neutralność to stan idealny i pożądany dla sędziów prowadzących zawody oraz osób o immanentnym zainteresowaniu (motywacją) sportem. Oprócz tego kibicowanie wydaje się zawsze pragnieniem zwycięstwa jednego z rywali, nawet jeśli ich powiązanie z kibicami przestało być terytorialno-lokalne, a stało się globalne (Antonowicz i in., 2012).

Większość prezentowanych dotychczas badań (zwłaszcza amerykańskich) oraz analiz kulturoznawczych współczesnego futbolu dotyczy kontekstu rozgrywek między klubami-firmami, które tworzą biznes dostarczający rozrywek w sposób ciągły, z tygodnia na tydzień, przez większą część roku. Analizy te w mniejszym stopniu dotyczą rozgrywek toczonych na poziomie meczów międzypaństwowych i turniejów kontynentalnych bądź światowych. Reprezentacje narodowe nie są w tym stopniu, co zespoły klubowe, firmami, a imprezy z ich udziałem wcale nie muszą być dochodowe dla organizatorów; również piłkarze reprezentanci nie wykonują wówczas na boisku pracy zagwarantowanej wysokimi zarobkami, jak to się dzieje w grze klubowej. Są to powody, by traktować rozgrywki kontynentalne i światowe jako teren gry „o honor", „dla kraju", czyli z większym udziałem komponenty tożsamościowej[4].

Tożsamość z drużyną, której zwycięstwa i porażki są źródłem silnych emocji, przynoszących satysfakcję zastępczej potrzebie osiągnięć i przekładających się na zachowania typu BIRGing lub CORFing, jest oparta na założeniu, że przeciwnik „naszej" drużyny jest stroną w zasadzie neutralną: liczy się zwycięstwo lub porażka „naszych" a wynik przeciwnika jest dopełnieniem tego, co przypada nam w grze o sumie zerowej. Jak pokazuje teoria tożsamości społecznej, nie jest to jedyny jej wariant. Bywa, że przeciwnik staje się wrogiem i nie tyle maksymalizacja zysku własnego, ile maksymalizacja różnicy między wynikiem własnym a jego staje się stanem pożądanym (Boski, 2009a; Bourhis, Sachdev, Gagnon, 1994).

Dyspozycyjna teoria kibicowania. Zillmann (Zillmann i in., 1989; Zillmann, Paulus 1993) zaproponował teorię kibicowania, która poszerza obszar problematyki tożsamościowej, uwzględniając ustosunkowania kibiców wobec obu rywalizujących zawodników lub zespołów.

Zadowolenie z przebiegu gry i ostatecznego jej rezultatu powinno być funkcją sympatii/antypatii, jaką cieszą się obie strony. W konsekwencji zadowolenie z sukcesu powinno być tym większe, im wyższa sympatia, a tym niższe, im wyższa antypatia do zwycięzcy. Z kolei zadowolenie z porażki powinno wzrastać wraz z negatywnymi uczuciami do przegrywającej strony, a maleć wraz z pozytywnymi do niej uczuciami (przeważają wówczas smutek, rozczarowanie). Ostatecznie największe zadowolenie powinno płynąć ze zwycięstwa lubianej drużyny nad nielubianą, a najgorsza emocjonalnie dla kibica jest sytuacja, gdy drużyna nielubiana zwycięża lubianą. Brak emocjonalnego ustosunkowania wobec rywalizujących stron skutkuje w tej koncepcji neutralnością względem tego, co dzieje się na arenie sportowej.

Hipoteza, iż poziom pobudzenia i zadowolenia z oglądanego pojedynku jest tym większy, im silniejsze są antagonistyczne emocje widzów wobec przeciwnika, została rozszerzona na animozje między rywalizującymi

[4] Nie znaczy to, że na poziomie reprezentacji narodowej nie pojawiają się symptomy zjawisk globalizacji. Nadawanie obywatelstwa (np. polskiego) zawodnikom zagranicznym o wątpliwym związku z krajem; udział w reprezentacji Francji zawodników naturalizowanych, pochodzących głównie z Afryki – oto przykłady rozproszonej tożsamości narodowej wśród zawodników. Podobnie rzecz się ma z wielokulturową publicznością kibiców.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

stronami. Była ona sprawdzana m.in. na materiale transmisji z meczu tenisowego z trzema wersjami podłożonego komentarza sprawozdawcy: obaj tenisiści byli przedstawiani bądź to jako przyjaciele, bądź jako wrogowie lub wreszcie (wersja neutralna) ich relacje osobiste nie były przedmiotem komentarza (Bryant, Brown, Comisky, Zillmann, 1982). Okazało się, że wskaźniki pobudzenia emocjonalnego, zainteresowania grą i oceny jej poziomu były najwyższe w przypadku rywalizacji nieprzyjaciół. W podsumowaniu omówionych przez siebie badań własnych autorzy piszą:

> „Razem zebrane przedstawione wyniki pokazują, że: (a) dyspozycje afektywne wobec graczy/zespołów, zarówno pozytywne, jak i negatywne, rzeczywiście istnieją wśród publiczności oraz kibiców; (b) te dyspozycje warunkują ocenę wydarzeń w trakcie zawodów sportowych i ostateczną ocenę samych zawodów. Wyniki nie pozostawiają wątpliwości, że kibice posiadają uczucia wobec zawodników i że cieszą się bądź odczuwają niechęć do wydarzeń i wyników zgodnie z tymi uczuciami" (1989, s. 264).

Teoria Zillmanna jest prosta i przekonująca. Przenosi ona na teren sportu koncepcję spójności afektywnej: ludzie pragną, aby nowe wydarzenia były zgodne z wcześniejszymi uczuciami wobec aktorów tych wydarzeń. Teoria ta może w większym stopniu spełniać się w Europie, gdzie relacje między kibicami klubów sportowych są bardziej zantagonizowane niż w Ameryce. Szczególnie dzieje się tak w Polsce, gdzie wrogość między radykalnymi kibicami klubów piłkarskich (kibolami) przybiera formy zorganizowanej agresji (Kuczmowska, 2012). W meczach międzynarodowych do poczucia tożsamości z drużyną własną dochodzą uwarunkowania historyczne o pozasportowym charakterze. Na Starym Kontynencie dyspozycje afektywne kibiców dotyczą nie tyle samych drużyn Rosji, Niemiec, Anglii czy Francji, ile krajów, których są one reprezentacjami. Na poziomie rywalizacji międzynarodowej drużyny wrogie najczęściej reprezentują kraje, których relacje historyczne obfitowały w konflikty dwustronne.

Teoria transferu pobudzenia

Przedstawiona powyżej teoria Zillmanna zakłada prosty mechanizm regulacyjny równowagi afektywnej. W szczególności nie zajmuje się ona procesami dynamicznymi, rozciągniętymi w czasie, kiedy to pozasportowe uprzedzenia mogą kumulować się ze sportowymi w postaci pobudzenia emocjonalnego przed, w czasie i po zakończeniu wydarzenia sportowego. Jaki mechanizm psychologiczny pozwoli wyjaśnić taki dynamiczny aspekt kibicowania?

Co ciekawe, również taka teoria znajduje się w dorobku naukowym Zillmanna (1998) pod nazwą *model transferu pobudzenia*. Eksploatuje ona założenie (zwane *hydraulicznym*), że pobudzenie afektywne z jednego źródła aktywności nie wygasza się wraz z jej zakończeniem, lecz zalega inercyjnie i sumuje się z pobudzeniem generowanym przez nową aktywność. Transfer ów dokonuje się nieświadomie dla samego aktora, przybierając nieoczekiwanie wysoki poziom natężenia afektu. W ten oto sposób Zillmann i współpracownicy wyjaśniają procesy afektywne przebiegające i sumujące się obustronnie między agresją a pobudzeniem seksualnym. Analogicznie, urazy historyczne wobec innego kraju mogą zostać niejako przeniesione na emocjogenną sytuację wydarzenia sportowego, kumulując się z nią w podwyższone pobudzenie afektywne i skłonność do agresji przeciw reprezentantom tego kraju[5]. Tak więc, należący do repertuaru psychologii jednostkowej mechanizm transferu pobudzenia emocjonalnego należy uzupełnić o dodatkowe warunki dotyczące sterowania procesami komunikacji masowej przy użyciu nośnej symboliki kulturowej, zakorzenionej w historii obu krajów.

Stosunki polsko-rosyjskie: sport jako pole walki z historią w tle

Sahaj (2008) podaje w cytowanej monografii znaczną liczbę przykładów, w których latentne uprzedzenia międzygrupowe zostają zaktywizowane przy okazji meczu piłkarskiego, prowadząc do zamieszek między kibicami zwaśnionych stron, czyli wojen futbolowych. Opisane w reportażach Kapuścińskiego mecze Hondurasu z Salwadorem są tu klasykiem. Mecze Chin z Japonią są traktowane jako wydarzenia podwyższonego ryzyka, jako że przywołują nierozwiązane urazy z czasów II wojny światowej. Podobne tło towarzyszyło meczom Anglia–Argentyna (w okresie wojny o Falklandy) i wielu innym. Dla Polski takim szczególnym przeciwnikiem sportowym była przez dziesięciolecia drużyna ZSRR, a obecnie – Rosji.

W okresie blisko półwiecza, gdy reprezentacje obu krajów spotykały się pod barwami PRL i ZSRR, do historii przeszło sporo spotkań sportowych, które przyniosły Polsce sukcesy będące przeciwwagą dla politycznego podporządkowania oraz oficjalnej propagandy „braterskiej przyjaźni". Zwycięstwa polskich bokserów

[5] W trakcie naszych wcześniejszych prezentacji konferencyjnych (np. zjazd PSPS w Sopocie, wrzesień 2012) pokazywaliśmy obecne w dyskursie publicznym rekonstrukcje historyczne i wpisy internautów nawiązujące do scen batalistycznych husarii i zawołania wieszcza „Hajże na Moskali!" (*Pan Tadeusz*, ks. VII).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

(poczynając od mistrzostw Europy w 1953); rywalizacja kolarzy (Królak, Szurkowski) w Wyścigu Pokoju; mecz piłkarski z października 1957 (Polska–ZSRR 2:1); mecz o złoty medal w siatkówce na olimpiadzie w Montrealu (1976); złoty medal Kozakiewicza w skoku o tyczce na olimpiadzie w Moskwie (1980), a zwłaszcza jego słynny gest po zwycięskim skoku – to wszystko są przykłady sukcesów, które miały wyraźnie polityczny posmak i zakorzeniły się jako obrazy w świadomości społecznej.

Wcześniejsze badania współprowadzone przez jednego z autorów (Boski, Biłas-Henne, Więckowska, 2009; Więckowska, Boski, 2007; por. także: Boski, 2009a), dotyczące stosunków polsko-rosyjskich, przynoszą wyniki ważne dla obecnego projektu. Wykazano tam, że relacje te charakteryzuje cynizm (zwłaszcza z perspektywy Polaków), który z kolei jest efektem stopnia rozbieżności między oficjalną propagandą a rzeczywistym doświadczaniem wzajemnych relacji przez półwiecze komunizmu. Cynizm w zasadzie uniemożliwia nawiązywanie bądź utrzymywanie bliższych stosunków międzygrupowych, ponieważ są one skażone podejrzeniami o nieprzyjazne intencje drugiej strony, wbrew pozorowanej przyjaźni.

Z chwilą, gdy losowanie umieściło Polskę i Rosję w jednej grupie eliminacyjnej Euro 2012, mecz ten stał się głównym wydarzeniem dla naszej drużyny, kibiców i planowanych badań. Przy podanej wcześniej rekordowej oglądalności telewizyjnej i wypełnionych strefach kibica w największych miastach, można bez przesady powiedzieć, że wydarzeniem tym rzeczywiście żył cały kraj.

Badania zaplanowane w tym kontekście były inspirowane wcześniejszymi rezultatami dotyczącymi cynizmu jako swoistego uprzedzenia międzygrupowego interpretowanego w ramach teorii Zillmanna.

Polska jako (współ-) gospodarz Euro 2012: patriotyzm obywatelski kibiców

W analizie oglądalności meczów Euro 2012 wykazano, że przewyższała ona zainteresowanie kibiców w dwóch poprzednich turniejach o mistrzostwo kontynentu. Wiązała się z tym sugestia, że dodatkowym czynnikiem sprzyjającym kibicowaniu była bliskość psychologiczna rozgrywek związana z pełnieniem przez Polskę funkcji gospodarza imprezy oraz wysiłkiem włożonym w jej przygotowanie: Euro 2012 było więc również sprawdzianem organizacyjnym i wizerunkowym naszego kraju na arenie międzynarodowej, a nie tylko testem poziomu sportowego drużyny narodowej. Należy dodać, że sprawdzian ten dotyczył przede wszystkim rządu Platformy Obywatelskiej, odpowiedzialnego za pięcioletnie przygotowania; był on zatem ważny również dla elektoratu PO wśród kibiców. Można przypuszczać, że zwolennicy PO kibicowali niejako podwójnie: polskiej drużynie na boiskach i administracji rządowej w całej otoczce mistrzostw, włączając funkcjonowanie nowo wybudowanych stadionów i dróg dojazdowych.

Sprawa, którą w tej chwili poruszamy, dotyczy patriotyzmu instrumentalnego lub obywatelskiego, odróżnianego w literaturze od tradycyjnego, symbolicznego przywiązania do ojczyzny (Radkiewicz, 2009; Skarżyńska, 2009, 2010). Można w skrócie stwierdzić, że patriotyzm obywatelski dotyczy troski o efektywność funkcjonowania społeczeństwa, symboliczny zaś – przywiązania do narodu, którego jesteśmy członkami. Patriotyzm obywatelski oznacza więc zaangażowanie w bieżące sprawy własnego kraju, dumę i zadowolenie z osiągnięć oraz krytycyzm wobec niedociągnięć. Patriotyzm symboliczny – zwłaszcza w kontekście Polski – jest „rocznicowy", zogniskowany wokół historycznych wydarzeń, często tragicznych.

Istotnym problemem Polski w szerszym kontekście międzynarodowym jest bardzo niski poziom efektywności społecznej (Boski, 2012, 2013; House, Hanges, Javidan, Dorfman, Gupta, 2004). Niski wynik na tym wymiarze kulturowym musi więc być powodem troski obywatelskiej i dążenia do zmiany wizerunku naszego kraju za granicą. Organizacja Euro 2012 była okazją do takiej właśnie zmiany, jako że sprawne przeprowadzenie tak dużej imprezy było wielkim wyzwaniem logistycznym. Nasz kraj miał rozstać się z opinią kraju zacofanego a zyskać na zachodzie Europy markę nowoczesności, dobrej organizacji i przyjaznej otwartości wobec podążających do nas, w ślad za swymi reprezentacjami, kibiców.

Można było przypuszczać, że patriotyzm obywatelski ujawni się w postaci pozytywnych emocji afirmujących organizację Euro 2012. Postawy takie powinny być szczególnie akcentowane przez kibiców będących zwolennikami PO, której rząd przygotowywał imprezę. U osób wiążących swe sympatie polityczne z opozycją przeważać natomiast będzie krytyczne, negatywne ustosunkowanie do realizacji Euro 2012. Biorąc pod uwagę, że od blisko 10 lat głównym rywalem i opozycją wobec PO jest PiS, z sympatykami tej opcji politycznej wiązaliśmy symboliczną wersję patriotyzmu, w tym uprzedzenia wobec naszych dawnych opresorów (jakkolwiek historycznie uzasadnione).

Problemy i hipotezy badawcze

Podstawowym celem podjętego programu badawczego było uzyskanie solidnej podstawy empirycznej pozwalającej orzekać o związku emocji sportowych w meczach międzynarodowych z historycznie i politycznie uwarunkowanymi uprzedzeniami. O ile wiedza potoczna i anegdotyczna narracja zakładają taki związek, o tyle

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

w dokonanym przeglądzie literatury brakuje doniesień empirycznych potwierdzających te intuicje i określających warunki ich spełnienia.

Realizacja tak sformułowanego celu badawczego musi uwzględniać logikę wydarzeń stanowiących jego osnowę. Wchodzą tu trzy charakterystyki spotkań sportowych w trakcie turnieju: (1) dynamika czasowa, obejmująca fazy antycypacji, gry i wyniku, z których każda generuje emocje tyle swoiste, co i zależne od poprzedzających; (2) kumulacja (nawarstwianie się) emocji w trakcie trwania rozgrywek, o profilu zależnym od sekwencji wyników uzyskiwanych przez drużynę, której się kibicuje; (3) nieoznaczoność wyniku meczu do momentu jego zakończenia: „dopóki piłka w grze", końcowy rezultat może być wygraną, remisem lub porażką danej drużyny.

O ile antycypacyjnej naturze emocji sportowych poświęcono już sporo uwagi, o tyle troistość możliwego wyniku, zanim zostanie zredukowana do ostatecznego rezultatu, wymaga komentarza i wyboru właściwej strategii postępowania badawczego. Ograniczenie badania do emocji kibiców w odpowiedzi na jeden z trzech możliwych rezultatów zawęziłoby zakres eksploracji interesujących nas zjawisk i mogłoby utrudnić (lub wręcz uniemożliwić) sprawdzanie hipotez zakładających wystąpienie wyniku, który nie zaistniał[6].

Rozwiązaniem jest tu wykorzystanie skłonności ludzi do budowania alternatyw kontrfaktualnych wobec rzeczywistości. Termin *myślenie kontrfaktualne* wprowadzili do literatury psychologicznej Kahneman i Miller (1986). Autorzy ci zauważyli, że fakty – zwłaszcza przykre – doświadczane przez ludzi wywołują wyobrażenie przeciwnych im alternatyw „Co by było, gdyby on pojechał zwykłą drogą, a nie skręcił w tę feralną ulicę" – oto przykład myślenia w sytuacji, gdy miał miejsce wypadek drogowy. Im bardziej zaistniałe wydarzenie jest niezwykłe, czy też wydaje się bliskie uniknięcia, tym bardziej indukuje swe kontrfaktualne alternatywy i emocje żalu.

W przedstawianym programie badawczym skorzystano zatem z opcji konstruowania kontrfaktualnych alternatyw i generowanych przez nie emocji.

Uprzedzenia a emocje sportowe: pobudzenie antycypacyjne i reakcje na wynik meczu Polska–Rosja

Inspiracją teoretyczną naszego programu badawczego były dwa nurty prac Dolfa Zillmanna. Dyspozycyjna teoria kibicowania rozszerza jednostronny charakter tożsamości społecznej o aspekt relacji względem przeciwnika *naszej* drużyny, któremu jesteśmy niechętni. Teoria transferu pobudzenia wskazuje na mechanizm niespecyficznego przeniesienia między dwoma źródłami ekscytacji. W pracach Zillmanna zachodzi ono obustronnie między agresją a seksem. Zakładamy, że podobny mechanizm może dotyczyć polityki i sportu.

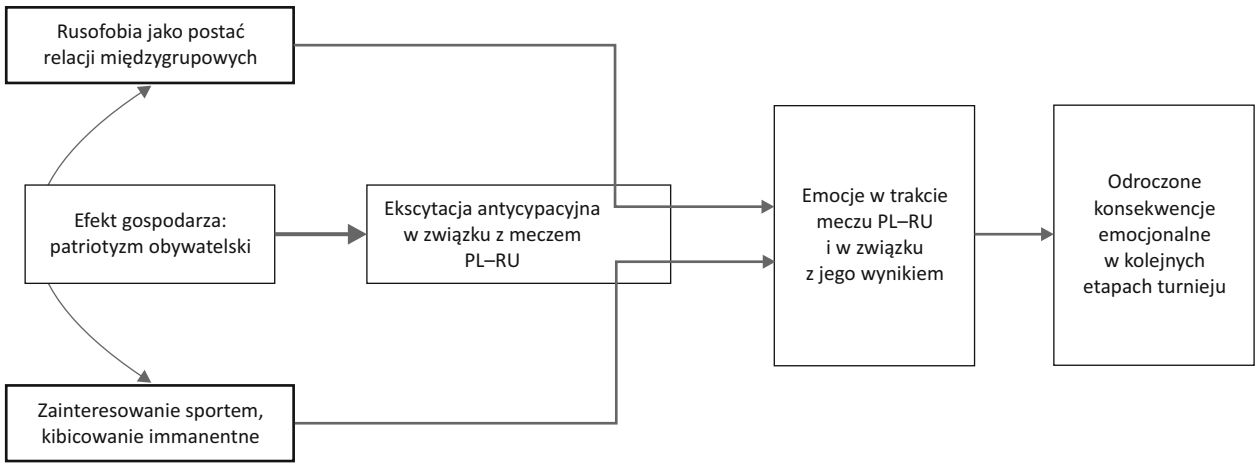
Rusofobia jako postać relacji międzygrupowych
Efekt gospodarza: patriotyzm obywatelski
Ekscytacja antycypacyjna w związku z meczem PL–RU
Zainteresowanie sportem, kibicowanie immanentne
Emocje w trakcie meczu PL–RU i w związku z jego wynikiem
Odroczone konsekwencje emocjonalne w kolejnych etapach turnieju

Osiowa hipoteza badań przewiduje, że emocje związane z wynikiem meczu Polska–Rosja będą funkcją antycypacyjnej ekscytacji sportowej i uprzedzeń opartych na konfliktowych zaszłościach historycznych, które są dodatkowym źródłem pobudzenia emocjonalnego przed meczem. Ponadto, uwidoczni się wpływ rodzaju patriotyzmu obywatelskiego.

Rysunek 3. Przewidywane zależności między emocjami sportowymi i ustosunkowaniami wobec Rosji.

[6] Sytuacja taka wystąpiła w meczu Polska–Rosja, który zakończył się wynikiem remisowym; podczas gdy zwycięstwo lub porażka mogą być bardziej prototypowe dla ujawnienia się wpływu uprzedzeń.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

Uprzedzenia historyczno-polityczne wyprzedzają czasowo aktualne czy zbliżające się wydarzenia sportowe i dlatego sądzimy, że to one będą przyczyniać się do podwyższenia potencjału przedmeczowego pobudzenia, jak też emocji w trakcie meczu oraz po jego zakończeniu. Co do tych ostatnich, to wpływ uprzedzeń powinien ujawniać się w rozstrzygnięciach takich, jak zwycięstwo lub porażka, jako że uprzedzenia nie dotyczą wyników remisowych. Rozumowanie to odnosi się do meczu Polska–Rosja. Hipoteza 1 przewiduje więc, że antycypacyjne pobudzenie meczem z Rosją, jak też emocje związane z jego wynikiem (zwycięstwo lub porażka), będą zintensyfikowane przez uprzedzenia polskich kibiców wobec tego kraju. Hipoteza ta jest przedstawiona schematycznie na rysunku 3.

Kibicowanie bez uprzedzeń: dynamika emocji sportowych

Emocje odczuwane przez kibiców w związku z meczami przeciw drużynom reprezentującym kraje nieobarczone historycznymi konfliktami (takie jak Czechy, a zwłaszcza Grecja w przypadku Polski) powinny mieć czysto sportową charakterystykę, bez udziału uprzedzeń. Zgodnie z tym, hipoteza 2 przewiduje zależności właściwe dla ogólnej dynamiki emocji w ciągu czasowym: pobudzenie antycypacyjne → działanie → wynik.

(a) Aspekt energetyczny: emocje kibiców związane z wynikiem meczu zwycięskiego lub przegranego są funkcją siły uprzedniego pobudzenia afektywnego.

(b) Spójność afektywna: natężenie stanów emocjonalnych w związku z poprzednimi meczami i ich wynikami będzie się przenosić na kolejne, zgodnie z prawem spójności afektywnej, czyli zgodności znaku (+ → + i – → –).

(c) Poziom przedmeczowego pobudzenia antycypacyjnego będzie uzależniony od immanentnego zainteresowania sportem, pragnienia zwycięstwa własnej drużyny (stopień tożsamości kibic–drużyna narodowa) oraz od patriotyzmu obywatelskiego.

Materiałem weryfikacji dla hipotezy 2 będą przede wszystkim dane dotyczące meczu Polska–Czechy, ostatniego w serii spotkań rozgrywanych przez drużynę polską.

Emocje a remisowy wynik meczu sportowego. W większości sportów konfrontacja dwóch graczy lub zespołów jest klasyczną sytuacją gry o sumie zerowej: zwycięstwo i jego rozmiar po jednej stronie jest lustrzanym obrazem porażki odniesionej przez przeciwnika. Konstatacja ta została wykorzystana m.in. w skali *Gry* (życie jako gra o sumie zerowej); jedna z pozycji tego narzędzia jest sportową metaforą tego przekonania: „Życie jest jak gra w tenisa: żeby jeden wygrał, drugi musi przegrać" (Różycka, 2012). Emocje związane z tymi przeciwstawnymi rezultatami są również przeciwstawne: od euforycznej ekstazy po rozpacz i wściekłość; uwidaczniają się one zarówno w ekspresji zawodników, jak i widzów.

Niemniej jednak mecze piłkarskie w fazie rozgrywek grupowych (ligowych) mogą zakończyć się nie tylko zwycięstwem czy porażką, lecz również remisem. Choć psychologia empiryczna nie podejmowała tego zagadnienia, możemy założyć, iż intensywność emocji związanych ze zwycięstwem bądź porażką jest większa niż w przypadku remisu, będącego wynikiem umiarkowanie korzystnym i – w związku z tym – wywołującym powściągliwość w odczuwanych i wyrażanych stanach afektywnych. Odwołując się ponownie do teorii gier, powiemy, że remis jest alternatywą z obszaru gier o sumie niezerowej; wynikiem względnie satysfakcjonującym obie strony[7]. W kategoriach doświadczanych emocji remis powinien wywoływać stany o względnie niskiej intensywności, a transfer pobudzenia z obszaru historyczno-politycznego nie powinien mieć miejsca, gdyż – o czym była mowa przy okazji konstruowania hipotezy 1 – uprzedzenia wyrażają się w akcentowaniu wydarzeń skrajnych, antagonistycznych, a nie kompromisowych.

W związku z powyższym pytanie badawcze dotyczy charakterystyki, determinant i konsekwencji reakcji afektywnej na wynik remisowy meczu z Rosją: na ile te aspekty emocjonalne są różne niż w przypadkach krańcowych – zwycięstwa i porażki? Czy uprzedzenia nadal są ich predyktorem?

Metoda

Uczestnicy

Badanie miało charakter panelowy; zostało przeprowadzone między 8 a 19 czerwca 2012 r. w trzech falach korespondujących z meczami polskiej drużyny w fazie grupowej mistrzostw. W badaniu wzięło udział łącznie 777 osób z całej Polski, przy czym największy udział mieli mieszkańcy Warszawy (155 osób) i Poznania (153 osoby).

Ze względu na to, że kibicowanie piłkarskie jest częstsze wśród mężczyzn, założono i zrealizowano nierówną proporcję płci w próbie badanych (60% mężczyzn). Średni wiek badanych wynosił M = 34,91 roku (SD = 13,45); najmłodszy uczestnik miał 13, zaś najstarszy 78 lat.

Fala I została przeprowadzona po meczu inauguracyjnym Polska–Grecja i zamknęła się w przedziale czasowym:

[7] W pewnych sytuacjach rozgrywek grupowych remis może okazać się zwycięstwem a w innych porażką. Przykładem tej pierwszej jest sławny remis 1:1 w meczu Polska–Anglia, który dał nam miejsce w mistrzostwach świata 1974. Gdy jednak mecz jest rozpatrywany bez szerszego kontekstu, jest on w połowie drogi między możliwymi wynikami krańcowymi.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

8 czerwca, godz. 23.30 – 11 czerwca, godz. 23.59; wzięło w niej udział 729 badanych.

Fala II została przeprowadzona po meczu Polska–Rosja, obejmując przedział czasowy 13 czerwca, godz. 0.30[8] – 15 czerwca, godz. 23.59; uczestniczyło w niej 716 badanych.

Fala III miała miejsce 17–19 czerwca po meczu Polska–Czechy; wzięły w niej udział 394 osoby z poprzednich etapów badania[9].

Przygotowując plan badań, zakładaliśmy docelową wielkość próby na 500 osób. Uzyskany udział 777 osób, w tym blisko 400 w potrójnym pomiarze, należy uznać za wysoce efektywny[10]. Ludzie spontanicznie zgłaszali swą gotowość uczestnictwa i czynili to z entuzjazmem, co rzadko zdarza się w badaniach społecznych. Powszechne było też zainteresowanie wynikami badań. Wszyscy uczestnicy otrzymali – zgodnie z obietnicą – raport z badań w postaci, w jakiej był prezentowany na dotychczasowych konferencjach naukowych.

Procedura

Badanie przeprowadzone zostało online za pośrednictwem internetu. Przyszli uczestnicy byli rekrutowani przez studentów SWPS z kampusów w Warszawie i Poznaniu. Zadaniem każdego z nich było dostarczenie 10 adresów e-mailowych spośród osób znajomych i członków rodziny (po 5 z własnego pokolenia i pokolenia rodziców; 6M i 4K), które wyraziły chęć wzięcia udziału w badaniu poświęconym Euro 2012. Ponadto studenci zobowiązali się do monitorowania procesu komunikacji między centrum sterowania badaniem a uczestnikami, ustalając trafność adresów przez potwierdzanie informacji o otrzymanym linku do kwestionariusza oraz przypominając o terminowym wypełnianiu kwestionariuszy. Studenci uzyskiwali za tę pracę 50 złotych oraz pięć dodatkowych punktów do egzaminów w ramach kursów prowadzonych przez pierwszego autora.

W momencie zakończenia meczów Polska–Grecja oraz Polska–Rosja na podane osobiste adresy e-mailowe administrator sieci wysyłał link do kwestionariusza pierwszej fali. Link ten mógł być użyty przez jednego badanego i tylko raz.

Narzędzia badawcze użyte w fali I i II zostały wcześniej opracowane, dodatkowo w fali II przygotowano do wypełnienia trzy alternatywne pakiety kwestionariuszy; w każdym z nich uwzględniony był rzeczywisty wynik meczu oraz dwa kontrfaktualne. Wybór i umieszczenie jednego z tych pakietów na serwerze następowało po zakończeniu meczu Polska–Rosja i zależało od wyniku meczu. W zrealizowanym scenariuszu badani otrzymali pakiet, w którym wynik rzeczywisty był remisem, sukces zaś i porażka miały status kontrfaktualnych alternatyw.

Decyzja o kontynuowaniu badań i przeprowadzeniu fali III podjęta została po zakończonym porażką meczu Polska–Czechy. Wtedy został utworzony kwestionariusz dla potrzeb fali III.

Materiały i skale pomiarowe

Badanie dotyczyło wydarzeń, które odbywały się z nim równocześnie. Z tego względu jego przyjętym założeniem było „chwytanie rzeczywistości na gorąco", a więc dążenie do pomiaru zjawisk psychologicznych za pośrednictwem narzędzi badawczych skonstruowanych na bieżący użytek, bez korzystania ze skal transsytuacyjnych utworzonych w innych okolicznościach. Ogólna heurystyka wymagała pomiaru pozytywnych i negatywnych ustosunkowań oraz emocji wobec dziejących się w trakcie Euro 2012 wydarzeń. Pod tym kątem były generowane pozycje kolejnych narzędzi badawczych i na ogół uzyskiwano z nich dwie kontrastowe skale ewaluacyjne.

Fala I. ***Immanentne zainteresowanie sportem***. Cztery pytania dotyczące częstości kibicowania na stadionach i/lub w telewizji („Oglądam mecze piłkarskie na stadionach"; „Oglądam mecze piłki nożnej w ogólnie dostępnych/kodowanych kanałach TV") tworzyły *Skalę immanentnego zainteresowania sportem*; jej rzetelność wynosiła $\alpha = 0{,}77$.

Patriotyzm obywatelski: duma i wstyd narodowy. Dwa zbiory po 10 itemów każdy dotyczyły satysfakcji i niezadowolenia z procesu przygotowań oraz wyników gotowości państwa polskiego do Euro 2012. Analiza eksploracyjna głównych składowych potwierdziła to zróżnicowanie, wyłaniając dwa czynniki, każdy zbudowany z 10 pozycji. Pierwszy z nich to *Duma narodowa* („Widok naszych miast zmienił się na lepsze nie do poznania"; „Polska udowodniła, że jest więcej warta niż ludzie w świecie wyobrażali sobie"; „Jestem dumny z tego, że Polska tak dobrze zorganizowała Euro 2012"); 45,8% wspólnej

[8] Dokładne godziny początku fali I i II korespondują z czasem zwrotu pierwszych wypełnionych kwestionariuszy.

[9] Znaczny spadek liczebności próby, a także późniejszy moment rozpoczęcia badań związany był z faktem, iż fala III nie była początkowo planowana, jak też uczestnicy nie byli wcześniej poinformowani o trzykrotnym udziale w przedsięwzięciu. Decyzja o przedłużeniu badań została podjęta w efekcie powodzenia wcześniejszych etapów przekraczającego oczekiwania odnośnie do wielkości próby, i została podyktowana chęcią sprawdzenia dodatkowych hipotez w związku z odpadnięciem drużyny polskiej z rozgrywek.

[10] Gdyby nie błędy komunikacyjne w adresach e-mailowych oraz opóźnione zgłoszenia niektórych list potencjalnych uczestników, próba 1000-osobowa była w zasięgu tego studium.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

wariancji, $\alpha = 0{,}92$. Czynnik drugi to *Wstyd narodowy* („Niestety, potwierdzają się niedobre poglądy o Polsce i Polakach"; „Nie potrafimy zadbać o tysiące zagranicznych gości"; „Za granicą źle o nas piszą i mówią – niestety słusznie"); 9,8% wariancji, $\alpha = 0{,}90$.

Ceremonia i mecz otwarcia Polska–Grecja: entuzjazm vs. sceptycyzm. Dwa kolejne zbiory pytań były związane z ceremonią otwarcia Euro 2012 i meczem otwarcia Polska–Grecja na Stadionie Narodowym w Warszawie. Również w tym przypadku zostały wyłonione dwa czynniki, każdy złożony z sześciu pozycji. *Skala entuzjazmu* („W świat poszedł obraz, który wbija mnie w dumę"; „Byłem pod wrażeniem pięknie zorganizowanej imprezy otwarcia"; „Cudownie było słyszeć ten okrzyk zwycięstwa, gdy strzeliliśmy Grekom gola"[11]) wyjaśniała 45,8% wariancji i charakteryzowała się wysoką rzetelnością, $\alpha = 0{,}86$. *Skala sceptycyzmu* („Można było to lepiej zaplanować i przeprowadzić"; „Otwarcie, jak otwarcie, tak to się zawsze odbywa"; „Nudny i słaby mecz, nie chciało mi się tego oglądać") wyjaśniała 15,9% wariancji i charakteryzowała się akceptowalną rzetelnością, $\alpha = 0{,}625$.

Ekscytacja antycypacyjna meczem Polska–Rosja. Kolejny zbiór pytań odnosił się do meczu Polska–Rosja, który miał odbyć się za trzy dni. Mierzony był stopień pobudzenia emocjonalnego tym wydarzeniem. W świetle przeprowadzonej analizy uzasadnione było utworzenie złożonej z 11 pozycji S*kali ekscytacji antycypacyjnej* („Udziela mi się atmosfera tego wydarzenia, którą czuć wszędzie"; „Jestem podniecony tym meczem"; „W związku z tym meczem odczuwam patriotyczne uniesienie"; „Trudno mi się teraz skupić na czymś innym niż ten mecz"; $0{,}55 \leq$ ładunki czynnikowe $\leq 0{,}81$), wyjaśniającej 36,93% wariancji, $\alpha = 0{,}89$.

Obraz Rosji i stosunków polsko-rosyjskich. W tej części kwestionariusza dążyliśmy do przedstawienia zrównoważonej wersji badanej rzeczywistości, tworząc pozycje akcentujące zarówno negatywne, jak i pozytywne aspekty stosunków polsko-rosyjskich. Efektem tego postępowania było wyodrębnienie dwóch czynników, po 7 pozycji każdy. Pierwszy z nich to wroga Rosja („Prześladowania, wywózki Polaków na Sybir"; „Zbrodnia katyńska"; „Zniewolenie kraju w okresie PRL"; „Zdradziecka agresja w 1939 r. w porozumieniu z Hitlerem"), 35,7% wyjaśnionej wariancji; $\alpha = 0{,}90$. Czynnik drugi to atrakcyjna Rosja („Wielki kraj, bogaty kraj, fascynująca przyroda"; „Współpraca i pomoc w okresie PRL"; „Szczere współczucie i pomoc w związku z katastrofą smoleńską"; „Światowe osiągnięcia w wysokiej kulturze"), wyjaśniający 18,7% wariancji; $\alpha = 0{,}77$.

Rusofilia – Rusofobia. W przeciwieństwie do poprzednich skal, które dotyczyły faktów historycznych, kolejne narzędzie mierzyło osobisty stosunek badanych do Rosji. Wyłonione z niego zostały skale rusofilii, rusofobii i odpowiedzialności Rosji. *Skala rusofilii* została zbudowana z sześciu pozycji („Podziwiam Rosję"; „Rosja przyznała się do swej odpowiedzialności za krzywdy nam wyrządzone"; „Rosja jest nam bliższa niż Zachód"; „Rosja ma również uzasadnione poczucie krzywdy w stosunku do Polski"), 31,75% wariancji; $\alpha = 0{,}72$. Z kolei *Skala rusofobii* zbudowana z czterech pozycji („Boję się Rosji"; „Wygrać mecz z Rosją to oddać im za upokorzenia i klęski przeszłości"; „Rosja stworzy albo wykorzysta każdą okazję, aby znów panować nad Polską"; „Odczuwam niechęć do Rosji"), 11,36% wariancji; $\alpha = 0{,}72$. Wreszcie *Skala odpowiedzialności Rosji* jest zbudowana z trzech pozycji („Polska była ofiarą agresji i prześladowań ze strony Rosji"; „Polska wiele wycierpiała przez Rosję i ZSRR"; „Rosja powinna przeprosić Polskę i zadośćuczynić nam zło wyrządzone w przeszłości"), 9,80% wariancji, $\alpha = 0{,}67$.

Fala II: Wyniki meczu Polska–Rosja i emocje z nimi związane. Realne rezultaty meczów sportowych stanowią niewielki wycinek wszystkich możliwości, co stanowi istotne ograniczenia dla badacza zainteresowanego uchwyceniem pełnego zakresu związanych z nimi zjawisk psychologicznych. W celu wzbogacenia zbioru zmiennych zależnych, którymi były reakcje afektywne na wynik meczu Polska–Rosja, postanowiliśmy dokonać ich pomiaru nie tylko dla zaistniałego stanu rzeczy (jakim był remis 1:1), ale także dla obu pozostałych możliwości, czyli zwycięstwa i porażki polskiej drużyny. Pomiar dotyczył więc zarówno reakcji afektywnych na realne wydarzenie, jak i na jego kontrfaktualne alternatywy. Zgodnie z informacjami podanymi w „Procedurze", badanym został przesłany taki właśnie pakiet trzech możliwych stanów rzeczy, z których dwa (sukces i porażka) były kontrfaktualne. W przypadku rzeczywistego wyniku remisowego zarówno porażka, jak i zwycięstwo są alternatywami bliskimi i podatnymi na kontrfaktualną indukcję, włączając wyobrażone w obu przypadkach stany emocjonalne.

[11] Taka formuła pozycji kwestionariusza wiązała się z pewnym ryzykiem, bo nie mogliśmy wiedzieć, czy Polska strzeli w tym meczu bramkę przeciwnikom. Gdyby tak się nie stało, pozycja ta byłaby odrzucona z dalszych analiz.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

Afekt remis. Uczestnicy byli proszeni o określenie stanu swoich emocji bezpośrednio po gwizdku sędziego kończącym mecz Polska–Rosja. Sześć pozycji tworzyło skalę *Po remisie* („Jest się z czego cieszyć"; „Jest powód, aby świętować, fajnie jest!"; „Grunt, że mecz był dobry, o to przecież w sporcie chodzi"; „Uff, dużo emocji"; „Jeszcze wszystkie szanse przed nami"; „Nie można cudów wymagać, chłopcy zrobili swoje!"), wyjaśnia 29,4% wariancji, $0{,}60 \leq$ ładunki czynnikowe $\leq 0{,}80$; $\alpha = 0{,}80$.

Afekt zwycięstwo. Badani byli proszeni o wyobrażenie sobie, że Polska wygrała właśnie zakończony mecz z Rosją i o określenie emocji, jakie wówczas by przeżywali. Dziesięć pozycji tworzyło skalę kontrfaktualną *Po zwycięstwie* („Chce mi się żyć, odczuwam ogromną energię"; „Chcę świętować, całować, ściskać innych, tańczyć"; „Jestem szczęśliwy, w siódmym niebie"; „Flagi, trąby i śpiewy przez całą noc"), która wyraża entuzjazm i jego zbiorową ekspresję. Skala czynnikowa *Po zwycięstwie* jest solidna psychometrycznie: wyjaśnia 45,5% wariancji, ładunki czynnikowe poszczególnych pozycji zamykają się w przedziale 0,83 do 0,60; $\alpha = 0{,}90$.

Afekt porażka. Podobnie jak to miało miejsce ze zwycięstwem, badani zostali poproszeni o wyobrażenie sobie, że mecz zakończył się porażką drużyny polskiej i o określenie emocji, jakie wówczas odczuwaliby. Dziesięć pozycji tworzyło skalę kontrfaktualną *Po porażce* („Tragedia"; „Czuję się zdołowany – żyć się odechciewa"; „Chce mi się płakać"; „Wstyd mi. Hańba!"; „Zostaliśmy upokorzeni"; „Nie mogę uwierzyć, taka zmarnowana szansa"). Również ta skala, wyłoniona w analizie czynnikowej, charakteryzowała się wysoką jakością psychometryczną: wyjaśnia 38,64% wariancji, ładunki czynnikowe są zawarte w przedziale od 0,84 do 0,60; $\alpha = 0{,}87$.

W fali II badania zostały ponownie użyte skale obrazu Rosji i stosunków polsko-rosyjskich oraz postaw wobec Rosji.

Fala III: Po porażce z Czechami. W trzeciej fali badano nastrój natychmiast po porażce eliminującej drużynę polską z rozgrywek, jak też bardziej odroczone sposoby radzenia sobie z niepowodzeniem drużyny narodowej.

Nastrój po porażce. Uzyskana została skala złożona z dziewięciu pozycji, podobna do tej, która mierzyła reakcję afektywną na kontrfaktualną porażkę z Rosją („Czułem się zdołowany – żyć się odechciewa"; „Tragedia"; „Chciało mi się płakać"; „Nie mogłem uwierzyć w to, co się stało, taki zawód!"; „Nie będą mógł normalnie funkcjonować przez najbliższe dni"). Czynnik ten jest odpowiedzialny za 38,07% wariancji całego narzędzia, ładunki czynnikowe mieściły się w przedziale od 0,82 do 0,41; $\alpha = 0{,}85$.

Dwie kolejne skale dotyczyły radzenia sobie z porażką polskiej drużyny; zostały one wyłonione w ramach analizy czynnikowej.

Konstruktywne radzenie sobie z porażką. Skala złożona jest z 10 pozycji, które mają postać popularnych w trakcie mistrzostw haseł, podtrzymujących tożsamościowe zaangażowanie kibiców („Musimy być razem: «Jesteśmy z Wami, Polacy, jesteśmy z Wami!»"; „Nadal obowiązuje: «Biało-czerwone to barwy niezwyciężone…»"; „Będę nadal nosił i trzymał wysoko nasze barwy"; „Polska jest najważniejsza!"; „Euro 2012 trwa nadal, trzeba cieszyć się, dopingować inne drużyny"). Czynnik ten wyjaśniał 24,99% wariancji narzędzia, a ładunki czynnikowe zawierały się w przedziale od 0,81 do 0,43; $\alpha = 0{,}81$.

Rozpacz: przedłużony stan obniżonego nastroju. Drugi czynnik przypomina dysfunkcjonalne emocjonalnie podejście do negatywnego wydarzenia; składa się nań sześć pozycji („Potrzebuję wyciszenia i samotności, nie chcę rozmawiać z ludźmi"; „Czuję się jak po śmierci kogoś bliskiego – żałoba"; „Porażki Polski bardzo mnie bolą, przeżywam je osobiście"; „Przeżywam porażkę wewnętrznie, w cichości"; „Potrzebuję kontaktów z ludźmi i komentowania tego, co się stało"). Czynnik wyjaśnia 19,18% wariancji całego narzędzia, ładunki czynnikowe zawierają się w przedziale od 0,77 *do* 0,48*;* rzetelność skali $\alpha = 0{,}73$.

Sympatie polityczne

Choć kanwą naszego badania były wydarzenia i emocje sportowe, to jednak kontekst wielu omówionych powyżej skal był wyraźnie polityczny. Przykładowo – zróżnicowanie stosunku wobec Rosji ze względu na orientację polityczną badanych należało uznać za wysoce prawdopodobne. W związku z tym prosiliśmy uczestników o wyrażenie ich aktualnych sympatii wobec sześciu partii reprezentowanych w Sejmie tej kadencji; można było również podać inną, pozaparlamentarną preferencję lub koalicję dwu partii bądź wyrazić brak politycznych preferencji. Możliwe więc były następujące odpowiedzi określające preferencje polityczne badanych: (1) PO; (2) PiS; (3) PSL; (4) SLD; (5) Ruch Palikota; (6) Solidarna Polska; (7) Inna partia; (8) Kombinacja dwóch; (9) Żadna opcja.

Ostatecznie zredukowaliśmy preferencje do czterech kategorii. Dwoma najliczniejszymi były: opcja apolityczna żadna ($n = 279$) i zwolennicy PO ($n = 269$). Prawica, z dominantą PiS oraz rozproszonymi zwolennikami po-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

mniejszych partii, stanowiła $n = 108$ badanych, natomiast lewica, skupiająca zwolenników SLD i Ruchu Palikota, liczyła $n = 116$ osób.

Wyniki

Jako pierwsze zostaną przedstawione porównania między pomiarami uzyskanymi przy pomocy głównych skal używanych w trzech falach badań oraz między czterema orientacjami politycznymi. Tabela 2 przynosi średnie wyniki w stosowanych skalach i statystyki odpowiadające porównaniom między nimi, w rozbiciu na orientacje polityczne.

Zasadniczo można powiedzieć, że różne aspekty sportowych emocji pozytywnych zdecydowanie przeważały nad emocjami negatywnymi: (a) patriotyzm nad wstydem ($F = 552{,}03$; $\eta^2 = 0{,}47$); (b) entuzjazm ceremonii i meczu otwarcia nad sceptycyzmem ($F = 1233{,}26$; $\eta^2 = 0{,}66$); (c) radość ze zwycięstwa nad smutkiem po porażce z Rosją ($F = 871{,}56$; $\eta^2 = 0{,}58$); (d) konstruktywne radzenie sobie po przegranej z Czechami nad bezpośrednim obniżonym nastrojem i nad pomeczową depresją ($F = 783{,}62$; $\eta^2 = 0{,}67$).

Efekty orientacji politycznych nie są aż tak silne, niemniej również wykazują systematyczne i wyraźne

Tabela 2

Wartości średnie skal wyodrębnionych w trzech falach badania w zależności od preferencji politycznych

Zmienna mierzona	Orientacja polityczna				$F(3, 666)$; η^2
	Żadna	SLD/RP	PO	PiS	
Euro-Patriotyzm	$3{,}53^{c}$	$3{,}73^{b}$	**$4{,}04^{a}$**	$3{,}63^{c}$	$25{,}55^{****}$; 0,11
Euro-Wstyd	$2{,}57^{b,c}$	$2{,}39^{b}$	**$2{,}04^{a}$**	$2{,}80^{c}$	$33{,}52^{****}$; 0,14
Kibicowanie_chroniczne	$2{,}56^{b}$	$2{,}83^{a}$	$2{,}81^{a}$	$2{,}74^{a,b}$	$4{,}59^{**}$; 0,02
Euro 2012 entuzjazm	$3{,}53^{b}$	$3{,}70^{a,b}$	**$3{,}91^{a}$**	$3{,}63^{b}$	$8{,}44^{***}$; 0,04
Euro 2012 sceptycyzm	$2{,}32^{a,b}$	$2{,}34^{a,b}$	$2{,}27^{a}$	$2{,}52^{b}$	$3{,}82^{*}$; 0,02
Ekscytacja antycyp. mecz PL–RU	$2{,}84^{b}$	$2{,}96^{a,b}$	$3{,}14^{a}$	$2{,}90^{a,b}$	$5{,}52^{**}$; 0,03
Negatywny obraz Rosji I	$3{,}24^{b}$	$2{,}98^{b}$	$3{,}14^{b}$	**$3{,}95^{a}$**	$20{,}86^{****}$; 0,09
(II)	$(3{,}23^{b})$	$(3{,}00^{b})$	$(3{,}19^{b})$	**$(3{,}87^{a})$**	$15{,}68^{****}$; 0,07
Pozytywny obraz Rosji I	2,59	2,77	2,71	2,52	$3{,}23^{*}$; 0,01
(II)	$(2{,}68^{b})$	$(2{,}81^{b})$	$(2{,}80^{b})$	**$(2{,}43^{a})$**	$7{,}87^{***}$; 0,04
Rusofilia I	$2{,}48^{c}$	$2{,}78^{b}$	$2{,}58^{b,c}$	**$2{,}01^{a}$**	$21{,}93^{****}$; 0,10
(II)	$(2{,}54^{b})$	$(2{,}73^{b})$	$(2{,}61^{b})$	**$(2{,}13^{a})$**	$14{,}26^{****}$; 0,06
Rusofobia I	$2{,}38^{b}$	$2{,}32^{b}$	$2{,}28^{b}$	**$3{,}04^{a}$**	$19{,}93^{****}$; 0,09
(II)	$(2{,}44^{b})$	$(2{,}28^{b})$	$(2{,}34^{b})$	**$(2{,}91^{a})$**	$13{,}41^{****}$; 0,06
Odpowiedzialność I	$4{,}02^{b}$	$3{,}85^{b}$	$3{,}95^{b}$	**$4{,}44^{a}$**	$12{,}56^{****}$; 0,06
Rosji (II)	$(3{,}99^{b})$	$(3{,}83^{b})$	$(3{,}97^{b})$	**$(4{,}48^{a})$**	$16{,}64^{****}$; 0,07
Polska–Rosja: zwycięstwo	3,24	3,10	3,30	3,24	< 1
Polska–Rosja: porażka	2,28	2,18	2,25	2,35	< 1
Polska–Rosja: remis	4,04	4,01	4,16	3,99	< 1
Polska–Czechy: porażka	2,57	2,40	2,58	2,52	< 1 (st.sw. = 3,385)
Polska–Czechy: radzenie sobie	3,62	3,62	3,74	3,76	< 1
Polska–Czechy: rozpacz odrocz.	$1{,}88^{a,b}$	$1{,}79^{b}$	$1{,}99^{a,b}$	$2{,}15^{a}$	$3{,}04^{*}$

* $p < 0{,}05$; ** $p < 0{,}01$; *** $p < 0{,}001$; **** $p < 0{,}0001$.

Średnie oznaczone indeksami górnymi w danym wierszu:

(a) tą samą literą nie różnią się statystycznie;

(b) odmiennymi literami, różnią się statystycznie na poziomie $p < 0{,}05$ lub niższym.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

Tabela 3a
Korelacje między skalami z fali I i fali II (660 ≤ n ≤ 731)

Zmienne	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1. Entuzjazm otwarcie Euro 2012	0,12**	**0,42****	**0,63****	**–0,42****	**0,64****	**0,46****	**0,43****	0,20**	0,16**	0,17**	0,07	0,08*	0,08*	0,11**	0,08*	0,08*	0,05	0,07
2. Sceptycyzm Euro 2012	1	0,11**	–0,01	0,22**	0,15**	–0,04	0,08*	0,14**	0,18**	0,14**	–0,03	0,17**	0,02	0,16**	0,08*	0,01	0,13**	0,06
3. Kibicowanie zainteresowanie sportem		1	0,36**	–0,31**	0,54**	0,24**	0,21**	0,13**	0,04	0,11**	0,09*	0,00	–0,01	0,01	0,07	0,10**	–0,01	–0,01
4. Patriotyzm obywatelski Euro 2012			1	**–0,66****	**0,46****	**0,41****	0,29**	0,07	0,04	0,19**	0,19**	–0,04	0,02	–0,01	0,17**	0,20**	–0,04	–0,05
5. Wstyd obywatelski Euro 2012				1	–0,35**	–0,32**	–0,13**	0,05	0,15**	–0,02	–0,11**	0,24**	0,03	0,17**	–0,03	–0,12**	0,18**	0,08
6. Pobudzenie antycypacyjne mecz PL–RU					1	0,37**	**0,49****	0,39**	0,25**	0,17**	0,00	0,23**	0,13**	0,21**	0,08*	0,00	0,18**	0,08
7. Remis PL–RU (wynik emocje)						1	**0,40****	0,05	0,02	0,13**	0,12**	0,02	0,04	0,04	0,12**	0,13**	–0,03	0,06
8. Zwycięstwo PL–RU (wynik kontrfakt. emocje)							1	**0,53****	0,23**	0,08*	–0,10*	0,28**	0,11**	0,29**	0,06	–0,09*	0,31**	0,18**
9. Porażka PL–RU (wynik kontrfakt. emocje)								1	0,24**	–0,04	–0,19**	0,38**	0,18**	0,31**	–0,08*	–0,23**	**0,46****	0,18**
10. Rosja: obraz negatywny 1									1	0,26**	**–0,46****	**0,54****	**0,57****	**0,76****	0,06	**–0,42****	**0,48****	**0,50****
11. Rosja: obraz pozytywny 1										1	0,34**	–0,04	–0,11**	0,07	**0,63****	0,35**	–0,08*	–0,12**
12. Rusofilia 1											1	–0,39**	**–0,45****	**–0,46****	0,36**	**0,73****	**–0,42****	**–0,44****
13. Rusofobia 1												1	**0,41****	**0,51****	–0,13**	**–0,43****	**0,73****	0,36**
14. Odpowiedzialność Rosji 1													1	**0,54****	–0,14**	**–0,47****	0,33**	**0,64****
15. Rosja: obraz negatywny 2														1	0,15**	**–0,48****	**0,54****	**0,58****
16. Rosja: obraz pozytywny 2															1	**0,44****	–0,13**	–0,14**
17. Rusofilia 2																1	**–0,51****	**–0,48****
18. Rusofobia 2																	1	0,38**
19. Odpowiedzialność Rosji 2																		1

* $p < 0{,}01$ ($r > 0{,}10$); ** $p < 0{,}001$ ($r > 0{,}13$).

Tabela 3b
Korelacje między skalami z fali III a skalami z fal I i II (369 ≤ n ≤ 372)

Po meczu PL:CZ Zmienne:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Obniżony nastrój	0,23**	0,15**	0,13**	0,06	0,04	0,37**	0,08	**0,47****	**0,58****	0,08	–0,01	–0,11	0,19**	0,02	0,17**	–0,14**	–0,16**	0,24**	0,08
Radzenie sobie	0,40**	–0,07	0,26**	0,35**	–0,32**	0,32**	0,37**	0,27**	0,08	0,05	–0,04	–0,03	–0,03	0,08	0,07	–0,02	–0,04	0,01	0,04
Depresja	0,24**	0,13	0,28**	0,14**	0,00	0,43**	0,07	**0,40****	**0,45****	0,16**	0,11**	0,01	0,23**	0,08	0,22**	–0,02	–0,04	0,27**	0,14**

* $p < 0{,}01$ ($r > 0{,}10$); ** $p < 0{,}001$ ($r > 0{,}13$).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

kontrasty. Zwolennicy Platformy Obywatelskiej wyróżniają się od pozostałych najbardziej pozytywnymi ustosunkowaniami wobec Euro 2012, przejawiają też obywatelski patriotyzm i zadowolenie z tego, jak Polska (rząd PO!) przygotowała i zorganizowała mistrzostwa. Z kolei zwolennicy PiS (i pomniejszych partii tożsamościowej prawicy) wyróżniają się spośród reszty badanych wyraźnie bardziej negatywnymi ustosunkowaniami wobec Rosji. Warto podkreślić, że negatywny obraz Rosji przeważa generalnie nad pozytywnym ($F = 210{,}86^{****}$; $\eta^2 = 0{,}24$), natomiast wśród zwolenników PiS ta przewaga jest jeszcze wyraźniejsza. Co do osobistych ustosunkowań, to wśród zwolenników PO, lewicy oraz w kategorii braku preferencji politycznej rusofilia (w obu pomiarach) przeważa nad rusofobią, natomiast wśród zwolenników PiS dzieje się odwrotnie: rusofobia jest silniejsza od rusofilii; interakcja kierunku uprzedzenia i orientacji politycznej jest tu nader istotna, $F(3, 665) = 28{,}67$; $\eta^2 = 0{,}12$).

Zwraca uwagę ogólna tendencja, iż wszelkie istotne różnice związane ze światopoglądem politycznym dotyczą emocji i nastawień spoza aktualnego kontekstu meczów polskiej drużyny. Natomiast emocje sportowe, wywołane przez określony wynik spotkania piłkarskiego, nie różnicują między zwolennikami odmiennych opcji politycznych; tu zaznacza się wyłączny wpływ aktualnej sytuacji sportowej.

Kolejnym krokiem w analizie danych było obliczenie korelacji między wszystkimi 25 skalami z trzech fal badania. Tabela 3a, b[12] pokazuje pełen zbiór tych dwuzmiennowych zależności.

Ponownie na podstawie tych związków korelacyjnych wyodrębniają się dwa podzbiory zmiennych. Jeden z nich to skale emocji sportowych i dotyczących Euro 2012. Drugi zbiór to ustosunkowania wobec Rosji i stosunków polsko-rosyjskich. Zależności korelacyjne wewnątrz każdego z tych zbiorów są – co oczywiste – silniejsze niż między nimi, jako że zmienne wchodzące w nie są ze sobą treściowo związane, a nawet identyczne (w przypadki skal powtórzonych w fali I i II).

Zależności miedzy klasą zmiennych „sportowych" i „politycznych" są słabsze. Zwraca jednak uwagę dość silna korelacja między rusofobią (w obu falach) a intensywnością emocji na kontrfaktualne wyniki meczu z Rosją. Korelacja między rusofobią II a emocjami po wyobrażonej porażce wynosiła $r = 0{,}46$; $p < 0{,}0001$, po wyobrażonym zaś zwycięstwie – $r = 0{,}31$; $p < 0{,}0001$. Również te zależności były wysoce istotne, choć niższe, dla pomiarów fali I, a także dla negatywnego obrazu Rosji.

Modele ścieżkowe i mediacyjne

Weryfikacja głównej hipotezy badań. Głównym celem badań było sprawdzenie zależności między: (1) uprzedzeniami polsko-rosyjskimi, antycypacyjnym pobudzeniem emocjonalnym w związku ze zbliżającym się meczem Polska–Rosja oraz emocjami odczuwanymi po tym meczu; a także (2) o wpływie tych zmiennych sytuacyjnych na powtórne ustosunkowania wobec Rosji. Schemat teoretyczny tych zależności został ujęty na rysunku 3. Przeprowadzona została analiza ścieżkowa (za pomocą pakietu AMOS-21), mająca na celu weryfikację przyjętego modelu; jest ona przedstawiona na rysunku 4.

Przedstawiony model ma dwie zasadnicze części odpowiadające hipotezom badań. W górnej, uwzględnione zostały zmienne wpływające na pobudzenie antycypacyjne przed meczem PL–RU; były one mierzone w pierwszej fali badań. W dolnej części, uwzględnione są emocje po wyobrażonej porażce lub zwycięstwie w tym spotkaniu i ich wpływ na rusofobię w jej ponownym pomiarze.

Ze względu na to, iż poprzednie analizy poszczególnych zmiennych były przełamane przez orientacje polityczne badanych, również w modelu ścieżkowym została wybrana opcja wielorakich grup, odpowiadająca tym czterem orientacjom. Jak wskazują załączone parametry, model ma doskonałe dopasowanie do danych empirycznych.

Co najważniejsze, i zgodne z przyjętym myśleniem teoretycznym, rusofobia (fala I), jest jednym z istotnych predyktorów antycypacyjnego pobudzenia przed meczem Polska–Rosja, wespół z dwoma zmiennymi natury sportowej: stałym kibicowaniem oraz pobudzeniem związanym z rozpoczętym turniejem (entuzjazm otwarcia). Owa ekscytacja, której jednym ze źródeł jest rusofobia, przekłada się z kolei na intensywność emocji związanych z obydwoma kontrfaktualnymi wynikami: z porażką i z sukcesem. Wreszcie, emocje związane z wynikiem meczu, a zwłaszcza wyobrażona porażka, powodują przyrost rusofobii w jej drugim pomiarze, podczas gdy przedmeczowe pobudzenie ją obniża. W ten sposób potwierdzony został postulowany teoretycznie transfer wzajemnego pobudzenia między politycznymi uprzedzeniami i emocjami sportowymi.

W celu bardziej klarownego ukazania dwóch współzależności między konstruktami o kluczowym znaczeniu teoretycznym, dokonana została potrójna analiza mediacji z udziałem pobudzenia antycypacyjnego oraz emocjami na kontrfaktualne zwyciestwo i porażkę w roli

[12] Korelacje obliczone dla danych z dwu pierwszych fal są oparte na próbach o większych liczebnościach, które przekraczały $n = 700$, wspólna zaś wielkość ich obu wynosiła 669. Próba w fali trzeciej zmniejszyła się do $n_3 = 394$.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

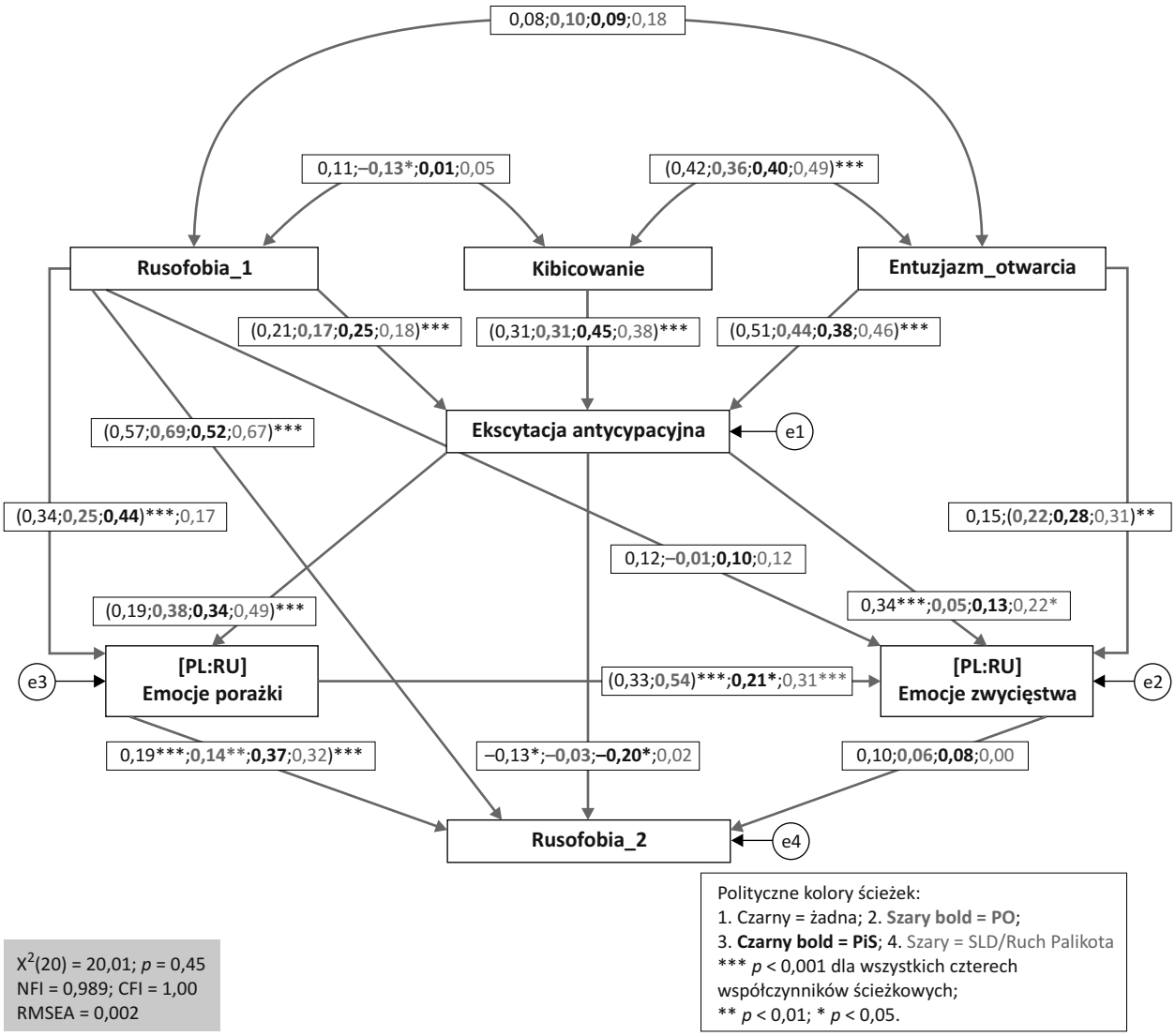

Rysunek 4. Model I: Wpływ zmiennych związanych z Euro 2012, ekscytacji antycypacyjnej i rusofobii na emocje związane z kontrfaktualnymi wynikami meczu PL–RU (wśród badanych z czterech opcji politycznych).

zmiennych pośredniczących między obu pomiarami rusofobii. Wyniki tej analizy ilustruje rysunek 5.

Wyniki przeprowadzonej analizy pokazują bezpośredni wpływ rusofobii na pobudzenie antycypacyjne meczem (β = 0,205; p < 0,001), które z kolei wpływa na poziom emocji pochodnych względem porażki (β = 0,320; p < 0,001) i zwycięstwa (β = 0,356; p < 0,001). Co za tym idzie, stwierdzony został znaczący pośredni wpływ rusofobii na emocje obu typów (odpowiednio, $\beta_{r\rightarrow p}$ = 0,066; i $\beta_{r\rightarrow z}$ = 0,073). Ponadto, rusofobia wpływa również wprost na negatywne emocje związane z wyobrażoną porażką (β = 0,294; p < 0,001).

Najlepszym predyktorem drugiego pomiaru rusofobii jest rzecz jasna jej poziom w badaniu pierwszym (efekt bezpośredni, β = 0,640; p < 0,001); niemniej jednak stwierdzony został również zwrotny wpływ bezpośredniego doświadczenia porażki (β = 0,211; p < 0,001, jak też upośredniczony przez to doświadczenie efekt pierwszego pomiaru (β = 0,062; 0,04|0,09 i β = 0,014; 0,007|0,024[13] dla podwójnej mediacji z udziałem pobudzenia antycypacyjnego). Nie ulega wątpliwości, że sprzężenie zwrot-

[13] Notacja ta pokazuje dolne i górne granice przedziałów ufności przy 95%.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

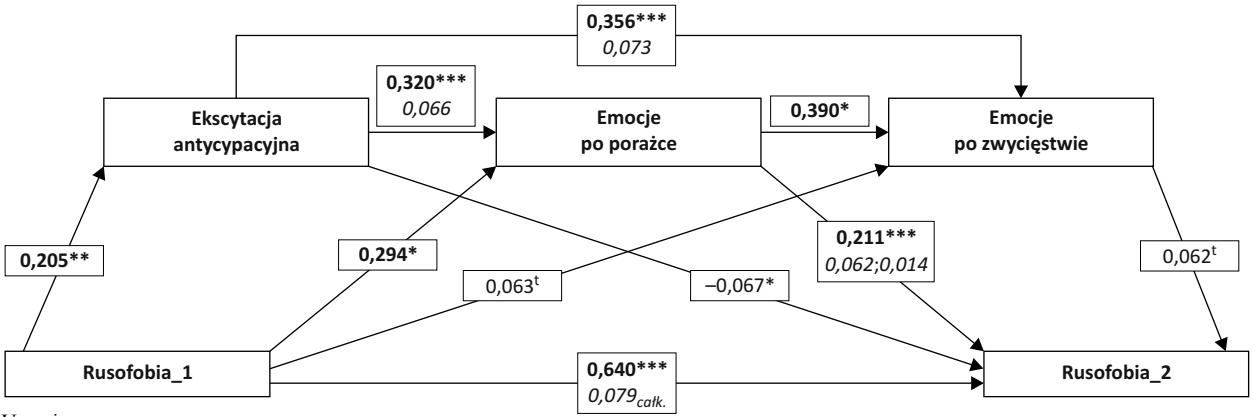

Uwagi:
Współczynniki ścieżkowe pogrubione dotyczą efektów bezpośrednich i znaczących statystycznie, natomiast kursywą (i poniżej) – istotnych efektów pośrednich;
*** $p < 0{,}001$; ** $p < 0{,}01$; * $p < 0{,}05$; ^{t} $p < 0{,}10$ (tendencja).

Rysunek 5. Podwójne efekty mediacyjne pobudzenia antycypacyjnego i rusofobii na emocje związane z wynikami kontrfaktualnymi (wygrana/porażka) w meczu Polska–Rosja.

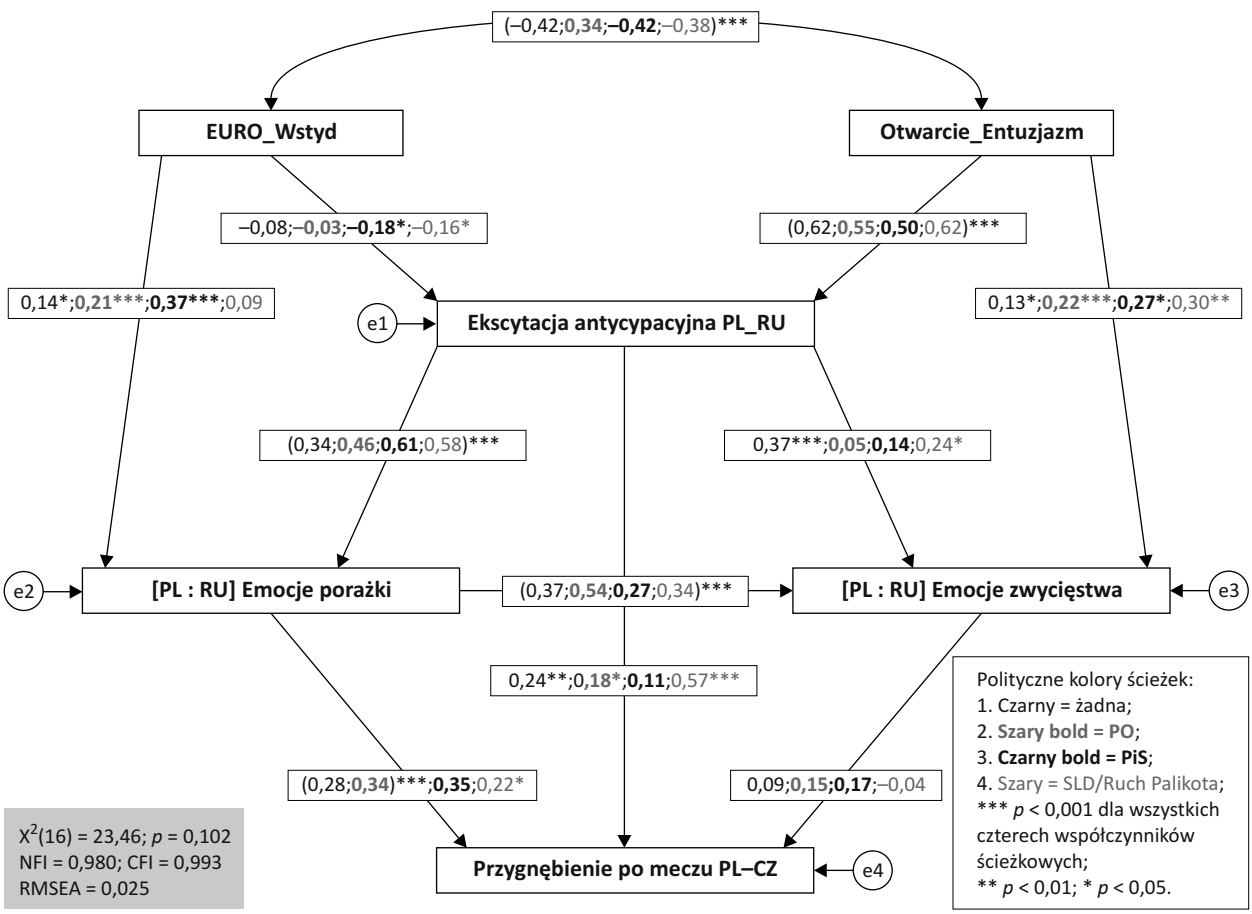

Rysunek 6. Model II: Predyktory emocji po przegranym meczu z Czechami i odpadnięciem Polski z dalszych rozgrywek.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

ne emocji sportowych z rusofobią realizuje się przede wszystkim przez doświadczenie porażki, zarówno wprost, jak i przez pokłady wcześniejszych uprzedzeń.

Rysunek 4 ilustruje raczej podobieństwa niż różnice między orientacjami politycznymi w zakresie współczynników ścieżkowych. Wyniki moderowanych mediacji dla zmiennych uwzględnionych w analizach przedstawionych na rysunku 5 potwierdzają te intuicje. Żadna z interakcji z udziałem sympatii politycznych i mediatorów nie okazała się istotną.

Podsumowując, udowodnione zostało działanie mechanizmu transferu pobudzenia ze sfery politycznej na sportową a także sprzężenia zwrotnego tych emocji z uprzedzeniami.

Porażka z Czechami. Powstało pytanie, czy schemat regulacyjny emocji polskiego kibica, jaki ujawnił się w meczu z Rosją może zostać przedłużony na kolejne spotkanie sportowe, w tym przypadku przegrany mecz z Czechami. Stosunek do Rosji nie ma nic wspólnego z postawą wobec naszego południowego sąsiada, zatem stwierdzony poprzednio mechanizm transferu pobudzenia z udziałem rusofobii, powinien ulec deaktywacji.

Tak też się stało. Gdy do modelu zależności (przedstawionego na rysunku 4) dodano, jako finalną zmienną wynikową przygnębienie po meczu z Czechami, wówczas dopasowanie modelu wyraźnie pogorszyło się [$X^2(52) = 97{,}60$; $p < 0{,}001$]. W związku z tym usunięto zeń oba pomiary rusofobii, zastępując je skalą Euro wstydu, jako potencjalnym wyznacznikiem pobudzenia antycypacyjnego oraz emocji po porażce. Zmodyfikowany czterostopniowy model, o wysokich parametrach dopasowania, został przedstawiony na rysunku 6.

Pobudzenie antycypacyjne z fali I, które było znaczącym predyktorem emocji po kontrfaktualnej porażce i zwycięstwie w meczu z Rosją w fali II, utrzymuje tę funkcję również po przegranej z Czechami w fali III, zarówno bezpośrednio, jak i za pośrednictwem emocji na oba wyobrażone wyniki z Rosją. Test podwójnej mediacji pokazuje istotny efekt ścieżki wpływu za pośrednictwem porażki (0,098; LLCI = 0,051|ULCI = 0,154); zwycięstwa (0,042; LLCI = 0,00|ULCI = 0,09) oraz przez oba doświadczenia łącznie (0,014; LLCI = 0,00|ULCI = 0,03)[14]. Są to więc wpływy ekscytacji antycypacyjnej wcześniejszym meczem oraz emocjami na jego wynik, wolne jednak od aspektu uprzedzeń.

Natomiast żadne efekty moderacyjne orientacji politycznych (ich interakcji z mediatorami) nie okazały się istotne.

Remis z Rosją. Mimo iż remis znajduje się, jako wynik sportowy, pomiędzy zwycięstwem a porażką, to afektywne reakcje nań wydają się osobną klasą w stosunku do obu wyników krańcowych traktowanych w dotychczasowych analizach wspólnie. Zgodnie z wcześniejszymi założeniami reakcja na remis charakteryzuje się powściągliwością w przeciwieństwie do poddania się fali emocji wyrażającej radość z sukcesu bądź rozpacz po porażce.

Z tabeli korelacji (tabela 3a) możemy wyczytać, że reakcje na remis związane są z pozytywnymi emocjami okołosportowymi (patriotyzm, entuzjazm dla Euro 2012), natomiast nie wykazują związku z negatywnymi ustosunkowaniami wobec Rosji.

Pełny model wyjaśniający emocje na remis w meczu Polska–Rosja pokazany jest na rysunku 7; charakteryzuje się on bardzo dobrymi parametrami dopasowania do danych.

Najważniejszym teoretycznie rezultatem w rozpatrywanym tutaj modelu jest obecność rusofilii, która niejako zastąpiła rusofobię w roli zmiennej wynikowej po nierozstrzygniętym meczu. Górna część modelu jest identyczna z tą, która wystąpiła przy wyjaśnianiu emocji po porażce i sukcesie. Przedmeczowe pobudzenie antycypacyjne ma ponownie istotny wpływ na poziom emocji remisowych, natomiast rusofobia 1 nieco je osłabia. W konsekwencji, to rusofilia rośnie wraz z intensywnością emocji na remis. Syntetyczny obraz zależności między głównymi zmiennymi w postaci modelu podwójnej mediacji z antycypacyjnym pobudzeniem i emocjami po remisie przedstawia rysunek 8.

Bezpośredni wpływ obu tych zmiennych, jak i rusofobii za ich pośrednictwem, na doświadczenie remisu, jest wysoce istotny. Mamy tu jednak sytuację bardziej złożoną niż w poprzednich analizach, gdyż rusofobia 1 jako zmienna niezależna istotnie redukuje poziom zmiennej zależnej, czyli rusofilii 2, natomiast poprzez efekty pośrednie przyczynia się do jej podwyższenia.

Podobnie jak we wcześniejszych analizach, nie zaobserwowano moderacyjnego efektu orientacji politycznych na powyższe zależności.

Ostatnim problemem godnym zwrócenia uwagi jest wpływ emocji po remisie w meczu z Rosją na reakcje po przegranej z Czechami. Analogicznie do stwierdzonego poprzednio wpływu emocji po porażce i sukcesie na przygnębienie w ostatnim turniejowym meczu polskiej drużyny, intensywność przeżyć po remisie ($\beta = 0{,}220$; $p < 0{,}001$), łącznie z Euro 2012 patriotyzmem ($\beta = 0{,}115$;

[14] Testy Sobela dla prostych efektów mediacyjnych pobudzenia antycypacyjnego za pośrednictwem porażki i zwycięstwa wynoszą odpowiednio, $Z_P = 5{,}24$ oraz $Z_Z = 3{,}99$; $p < 0{,}0001$.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

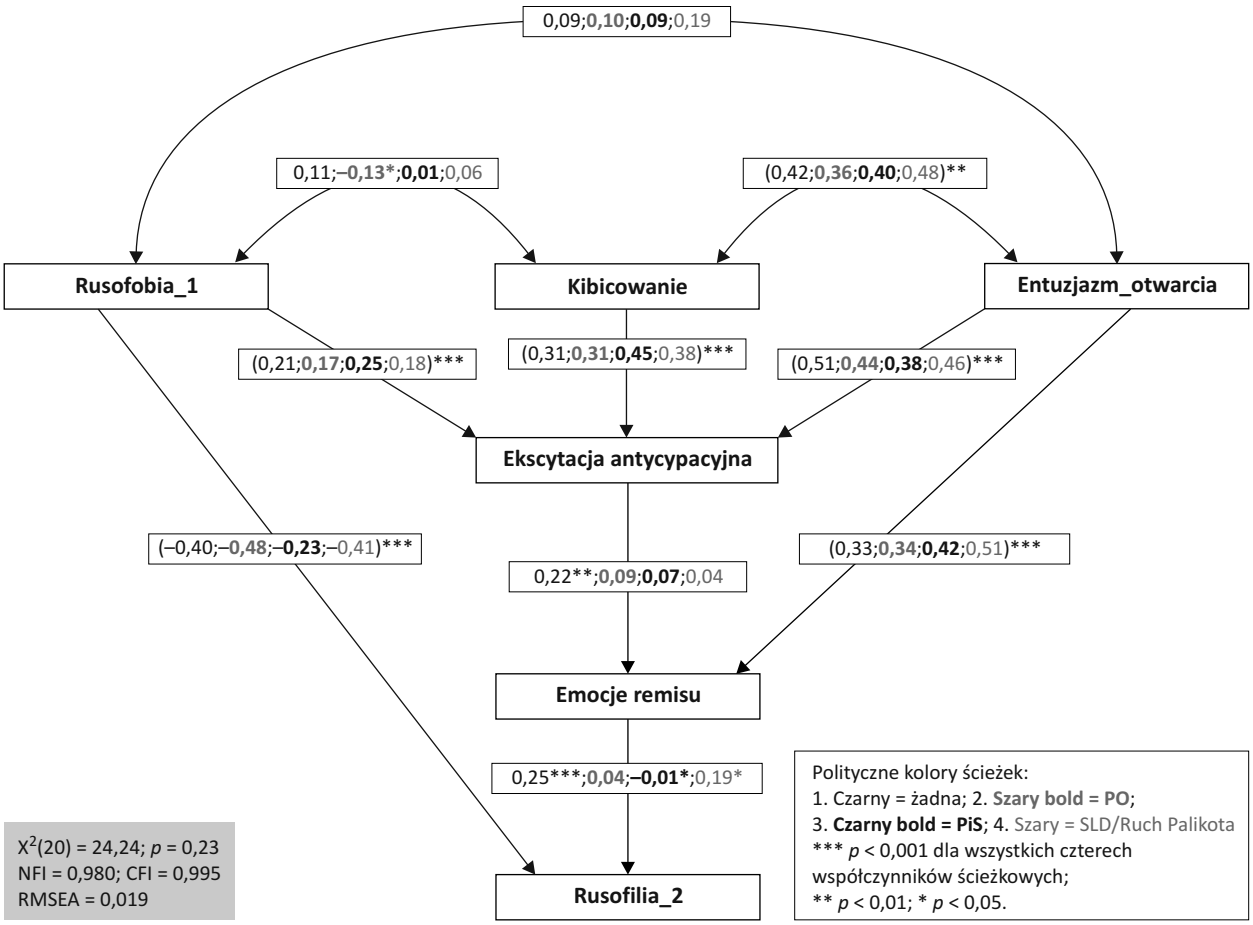

Rysunek 7. Model III: Remis z Rosją i konstruktywne radzenie sobie z porażką z Czechami.

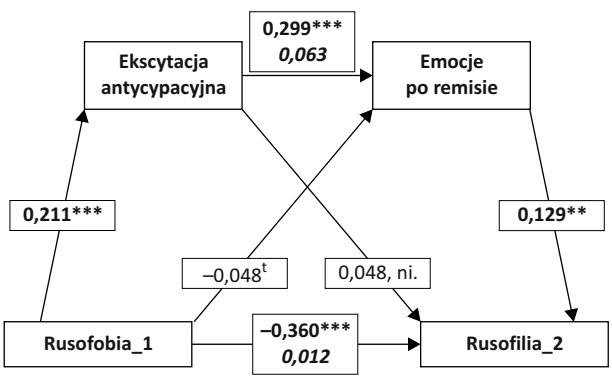

Współczynniki ścieżkowe pogrubione dotyczą efektów bezpośrednich i znaczących statystycznie, pisane zaś kursywą – istotnych efektów pośrednich; *** $p < 0{,}001$; ** $p < 0{,}01$; * $p < 0{,}10$ (tendencja).

Rysunek 8. Podwójne efekty mediacyjne pobudzenia antycypacyjnego i rusofilii na emocje związane z remisem w meczu Polska–Rosja.

$p = 0{,}05$) i entuzjazmem po rozpoczęciu turnieju ($\beta = 0{,}219$; $p < 0{,}001$) wpływa na konstruktywno-optymistyczne radzenie sobie z tą przegraną. Wszystkie te trzy zmienne niosą pozytywny ładunek emocjonalny, buforujący sportową traumę po odpadnięciu drużyny narodowej z dalszych rozgrywek. Podobnie, jak przy wcześniejszej analizie dotyczącej meczu z Czechami ani rusofobia, ani rusofilia nie mieszczą się w tym obrazie zależności.

Dyskusja

Polityka i sport w pętli wzajemnych sprzężeń

Celem głównym badania było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, na ile konfliktowe i obciążone przeszłością relacje międzygrupowe aktywizują się w obliczu wydarzeń sportowych rangi międzynarodowej i wpływają na emocje odczuwane w związku z takimi wydarzeniami (przed nimi, w trakcie i po ich zakończeniu). Oczekiwaliśmy, że stosunki polsko-rosyjskie są na tyle obciążone urazami

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

(uprzedzeniami), że taki transfer pobudzenia nastąpi, wpływając zarówno na pobudzenie antycypacyjne przed meczem, jak i na emocje odczuwane po jego zakończeniu. Uzyskaliśmy czytelne rezultaty potwierdzające tę hipotezę.

Po pierwsze, rusofobia zwiększa natężenie pobudzenia przedmeczowego, które z kolei – jako mediator – wywiera silny wpływ zarówno na emocje po kontrfaktualnym sukcesie, po niepowodzeniu a także po remisie, jako realnym wyniku tego meczu. W kolejnym kroku emocje wynikowe wpływają na powtórny pomiar ustosunkowań wobec Rosji. Porażka (i w mniejszym stopniu zwycięstwo) prowadzą do podwyższonego poziomu pomeczowej rusofobii; remis zaś przyczynia się do przyrostu rusofilii. Podsumowując, rusofobia najpierw zwiększa natężenie emocji przedmeczowych i poprzez nie wpływa na emocje finalne, które z kolei oddziałują zwrotnie, i w zależności od rezultatu sportowego wpływają na ustosunkowania wobec Rosji. Sytuacja wydaje się analogiczna do wzajemnych sprzężeń pobudzenia seksualnego i agresywnego, którym Zillmann (1998) poświęca większość swej teorii transferu ekscytacji.

W przeprowadzonych badaniach stosowaliśmy dwa typy miar pozytywnych i negatywnych relacji międzygrupowych: reprezentacja oraz ustosunkowania osobiste wobec Rosji. Skale reprezentacji (obrazu) oparte były na oszacowaniu wagi realnych faktów historycznych oraz społeczno-kulturalnych. Skale ustosunkowań mierzyły osobiste postawy, bez odwołań do faktów zewnętrznych. Okazało się, że tylko skala ustosunkowań negatywnych – rusofobia – wchodziła w znaczące zależności z innymi zmiennymi w omówionym modelu (rysunek 4). Choć negatywna reprezentacja Rosji jest w przewidywalny sposób skorelowana z rusofobią, to nie wchodzi ona w relacje ze zmiennymi natury bezpośrednio sportowej. Samo przypisanie Rosji odpowiedzialności za zaborcze działania wobec Polski i drastyczne przestępstwa popełnione na Polakach nie jest czynnikiem wystarczającym dla transferu pobudzenia afektywnego w związku z meczem piłkarskim i emocjami na jego wynik; potrzebny jest do tego osobisty charakter takich ustosunkowań.

Wpływ czynnika rusofobii na emocje sportowe jest ograniczony do meczu z drużyną Rosji i nie wykazuje żadnego transferu na spotkanie z drużyną Czech. Rzeczywista porażka z południowymi sąsiadami była dotkliwa, jako że eliminowała Polskę z dalszych rozgrywek turniejowych. Emocje wówczas odczuwane miały pośredni związek z przeżywaniem meczu otwarcia, z ekscytacją antycypacyjną oraz bezpośrednio z porażką kontrfaktualną z Rosją, ale transfer ten był ograniczony do doświadczeń natury czysto sportowej, bez udziału ich politycznych odniesień.

Ostatnia część wyników dotyczy szczególnego wydarzenia, jakim jest remis w meczu sportowym. Nie formułowaliśmy hipotez odnośnie do remisu, lecz stawialiśmy pytania badawcze o wyznaczniki jego odbioru. Uzyskane wyniki okazały się interesujące i poszerzyły naszą wiedzę o sytuacyjnej dynamice relacji międzygrupowych. Odmienność remisu przejawia się w tym, że generuje emocje pozbawione aspektu owładnięcia, jak to się dzieje w przypadku porażki i zwycięstwa. Ponadto okazało się, że doświadczenie remisu ma uwarunkowania w postaci wcześniejszych pozytywnych emocji związanych z rozpoczęciem turnieju i z patriotyzmem obywatelskim w jego tle. Rusofilia poremisowa jest więc przedłużeniem tego kontekstu pozytywnych ustosunkowań poprzedzających spotkanie sportowe. Wreszcie, przedłużony efekt emocji poremisowych dał o sobie znać, wzmacniając konstruktywne radzenie sobie z porażką w meczu z Czechami, eliminującą drużynę polską z turnieju.

Remis jako kompromis i kooperacja

W rywalizacji sportowej remis jest stosunkowo rzadkim wydarzeniem: w większości dyscyplin nie istnieje taka opcja; gra musi wyłonić zwycięzcę (i pokonanego). Sport jest zatem przykładem gry o sumie zerowej (Grzelak, 1996; Różycka, 2012), a rywalizacja o zwycięstwo stanowi podstawową motywację zawodników tudzież źródło przeżywanych przez nich i przez kibiców emocji. Gdy reguły dyscypliny sportowej dopuszczają remis, wówczas przybiera ona bardziej skomplikowaną strukturę, przypominającą grę o sumie niezerowej[15]. Wynik remisowy bliski jest rozwiązaniu kompromisowemu stanowiącemu istotę kooperacji: „jest w miarę korzystny, czyli ani najlepszy ani najgorszy" i stawia obie strony w podobnej sytuacji, pozbawiając je zarówno glorii zwycięstwa, jak i deprymującego poczucia bycia gorszym. Skoro remis jest sytuacją porównywalną z kompromisem i kooperacją, to powinien on również dezaktywować potencjał uprzedzeń, zwłaszcza, że rusofobia odzwierciedla wyłącznie relacje antagonistyczne. Uzyskane wyniki są zgodne z tą linią rozumowania.

Remis wydaje się również nieść konsekwencje emocjonalne odmienne od porażki czy sukcesu. Emocje z nim związane podlegają kontroli podmiotu, a nie powodują owładnięcia, co przejawia się zarówno w radości zwycięzców, jak i przygnębieniu pokonanych. Tym należy tłumaczyć związek emocji po remisie z konstruktywnym dawaniem sobie rady po porażce z Czechami.

[15] Można oczywiście „grać na remis", co jest na ogół strategią obronną; choć nie można zgodnie z przepisami negocjować go, gdyż wtedy mamy do czynienia ze sportową korupcją.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

Odnosząc się do sterującej hipotezy relacjonowanych badań o transferze pobudzenia ze sfery politycznej na sportową, możemy precyzyjnie wskazać na warunki, w których ona obowiązuje. Dzieje się tak w okresie oczekiwania na mecz i gdy zakończy się on wynikiem wskazującym wyższość jednej z drużyn narodowych, w szczególności zaś porażką „naszych". Do takiego transferu pobudzenia potrzeba też osobistej niechęci wobec przeciwnika, a nie tylko uznania jego odpowiedzialności w sferze faktów historycznych. Jeśli idzie o przyszłość stosunków polsko-rosyjskich, nasze wyniki podają wyraźny kierunek konstruktywnej alternatywy: remis buduje lepsze relacje, sprzyjając wręcz rusofilii. W szerszym sensie, remis to tyle, co współpraca i kompromis.

Orientacje polityczne a emocje sportowe i pozasportowe w trakcie Euro 2012

Pomiary naszych zmiennych związanych z wydarzeniami sportowymi Euro 2012 oraz dotyczących relacji względem Rosji nie są obojętne politycznie. Zwłaszcza ustosunkowania wobec Rosji są zróżnicowane między partiami wypełniającymi scenę polityczną Polski, a co za tym idzie powinny dzielić ich elektoraty. Uzyskane rezultaty potwierdziły te intuicyjne przypuszczenia.

Euro 2012 można było nazwać mistrzostwami Platformy Obywatelskiej, jako że jej rząd był odpowiedzialny w latach 2007 – 2012 za przygotowania i przeprowadzenie turnieju. Istotnie, sympatycy PO pokazali swą identyfikację z partią, deklarując najwyższy patriotyzm i najniższy wstyd obywatelski. Ta kategoria przejawiała również najwyższy stopień entuzjazmu w związku z ceremonią otwarcia. Dla sympatyków PO, Euro 2012 było sukcesem popieranej przez nich partii, stwarzając okazję do pławienia się w odbitej politycznej sławie (BIRGing).

Z kolei sympatycy PiS (oraz zbliżonych do niego ugrupowań) ujawnili najwyższy stopień emocji negatywnych związanych z imprezą (wstyd, sceptycyzm), a zwłaszcza w stosunku do Rosji. Zwolennicy PiS konsekwentnie (w falach I i II) manifestowali najbardziej negatywny obraz Rosji, najwyższą rusofobię i odpowiedzialność Rosji za cierpienia Polski; z kolei poziom rusofilii i pozytywnego obrazu Rosji miały wśród nich najniższe wartości pomiarowe.

Natomiast w modelach ścieżkowych testujących relacje między zmiennymi, brakuje moderacji politycznych. W szczególności, sprzężenie zwrotne między rusofobią a przeżywaniem porażki po meczu z Rosją nie jest silniejsze wśród sympatyków PiS niż w pozostałych grupach.

Konkluzja

Powszechna wiedza na temat wpływu uprzedzeń międzygrupowych, w tym narodowych, na zachowanie kibiców w trakcie zawodów sportowych ma charakter reportaży publicystycznych i obserwacji socjologicznych. Monografia Sahaja (2008), a także rozważania Billiga (2008) są tego najlepszymi przykładami. Również wydarzenia w trakcie Euro 2012, a zwłaszcza starcia kiboli chuliganów polskich z Rosjanami na moście Poniatowskiego w Warszawie przed meczem obu drużyn powiększają już i tak bogatą kolekcję opisywanych incydentów. Fakty rejestrowane przez sprawozdawców tych wydarzeń są bezsporne, ale też wiedza z nich płynąca ma wyraziste ograniczenia. Po pierwsze, agresywne starcia chuliganów dotyczą marginesu społecznego, znikomego w porównaniu z połową obywateli polskich, którzy oglądali mecz Polska–Rosja w sposób zgodny z regułami naszej kultury. Po drugie, w dziedzinie, której dotyczy ten artykuł brak systematycznych badań, sprawdzających warunki, których spełnienie powoduje, że uprzedzenia mogą przejąć kontrolę nad zachowaniami kibiców.

Program badawczy przedstawiony w tym artykule przekroczył oba te ograniczenia. Badanymi były osoby, które nie brały udziału w zajściach ulicznych, a ich kontakt z Euro 2012 był w zdecydowanej większości telewizyjny. Wyniki badań pozwoliły na precyzyjne określenie warunków, przy spełnieniu których dochodzi do transferu uprzedzeń na emocje sportowe (jest to porażka drużyny własnej), mogące prowadzić do wydarzeń agresywnych.

Badania, jakie przeprowadziliśmy, otwierają zarówno nowe perspektywy, jak i zawierają ograniczenia. Perspektywy to wykorzystanie możliwości organizacyjnych i technicznych dla prowadzenia online systematycznych badań nad toczącymi się w danej chwili wydarzeniami społecznymi, takimi jak Euro 2012: chwytanie rzeczywistości na gorąco, a nie przez reminiscencje, po ich zakończeniu. Jest to szczególnie ważne w przypadku badania intensywnych emocji, pobudzających miliony widzów w krótkim czasie. Choć jest to trudniejsze zadanie, uważamy, że możliwe jest prowadzenie w ten sposób badań międzykulturowych, które są naszym głównym polem pracy. Uwaga ta dotyczy sytuacji, gdy spotkania sportowe są rozgrywane między krajami nastawionymi wobec siebie antagonistycznie. Mamy nadzieję, że nasza próba zachęci innych badaczy do wykorzystania tych możliwości do studiowania konfliktów międzygrupowych i do wyjaśniania ich mechanizmów.

Ograniczenie zastosowanego podejścia wynika po części z jego walorów. Rzadko pojawiają się wydarzenia sportowe tej rangi i skali, jak Euro 2012; w Polsce nie widać kolejnych w perspektywie następnych lat. Niemniej

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

jednak poważne ośrodki naukowe powinny być gotowe na wykorzystanie każdej nadarzającej się sytuacji badawczej, gdy połowa obywateli zasiada przed telewizorami, by uczestniczyć w czymś, co jest dla nich wspólnotowo ważne. W chwili, gdy artykuł ten ukaże się w publikacji, będziemy już po mistrzostwach świata w piłce nożnej Mundial 2014, rozgrywanych w Brazylii, w okresie, gdy na Ukrainie toczy się wspierana przez Rosję wojna o charakterze secesyjnym. W trakcie Mundialu dotarliśmy do badanych sprzed dwóch lat w celu dalszego testowania naszych hipotez badawczych o wzajemnym transferze pobudzeń polityczno-sportowych. Niech ostatnie zdanie tego artykułu będzie zapowiedzią kontynuacji w następnym.

Literatura cytowana

Antonowicz, D., Szlendak, T., Kossakowski, R. (2012). Piłkarz jako marka i peryferyjny kibic jako aborygen. O wybranych społecznych konsekwencjach komercjalizacji sportu. *Kultura i Społeczeństwo,* tom LVI, *3,* 3–24.

Berthier, F., Boulay, F. (2003). Lower myocardial infraction mortality in French men the day France won the 1998 World Cup of football. *Heart*, *89*, 555–556.

Billig, M. (2008/1995*). Banalny nacjonalizm* (przeł. M. Sekerdej). Kraków: Wydawnictwo Znak.

Boski, P. (2009a). *Kulturowe ramy zachowań społecznych.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Boski, P. (2009b). Komunizm jako źródło cynizmu i braku zaufania społecznego – czynników sprawczych niskiego dobrostanu. W: U. Jakubowska, K. Skarżyńska (red.), *Między przeszłością a przyszłością. Szkice z psychologii politycznej* (s. 117–142). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.

Boski, P. (2012). Psychology of a culture: Humanism and social ineffectiveness embedded in Polish ways of life. W: W. Friedlemeier (red.), *Online readings in psychology and culture*. Pobrano z: http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/.

Boski, P. (2013). W bogatym i zdrowym ciele zdrowy duch: Zróżnicowanie ekonomiczne, kulturowe i zdrowotne po obu stronach danej żelaznej kutyny. W: I. Kowalska, A. Mokrzycka (red.), *Namysły nad problemami polityki zdrowotnej globalnej, europejskiej, krajowej* (s. 156–174). Warszawa: Diffin.

Boski, P., Biłas-Henne, M., Więckowska, J. (2009). Cynicism in love and in politics. W: K. Leung, M. H. Bond (red.), *Psychological aspects of social axioms* (s. 239–267). New York: Springer.

Bourhis, R. Y., Sachdev, I., Gagnon, A. (1994). Intergroup research with the Tajfel matrices: Methodological notes. W: M. P. Zanna, J. M. Olson (red.), *The psychology of prejudice: The Ontario Symposium* (t. 7, s. 209–232). Hillsdale: Erlbaum.

Brunekreef, B., Hoek, G. (2002). No association between major football games and cardiovascular mortality. *Epidemiology*, *13*, 491–492.

Bryant, J., Brown, D., Comisky, P. W., Zillmann, D. (1982). Sports and spectators: Commentary and appreciation. *Journal of Communication*, *1*, 109–120.

Carroll, D., Ebrahim, S., Tilling, K., Macleod, J., Davey Smith G. (2002). Admissions for myocardial infarction and World Cup football: Database survey. *British Medical Journal*, *325*, 1439–1442.

Cialdini, R. B., Borden, R. J., Thorne, A., Walker, M. R., Freeman, S., Sloan, R. L. (1976). Basking in reflected glory: Three (football) field studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, *34* (3), 366–375.

Dietz-Uhler, B., Murrell, A. (1999). Examining fan reactions to game outcomes: A longitudinal study of social identity. *Journal of Sport Behavior*, *22* (1), 15–27.

Grzelak, J. (1996). Homo oeconomicus. Konflikt interesów w tradycji teorii gier. *Studia Psychologiczne*, 25, 29–49.

Hirt, E. R., Zillmann, D., Erickson, G. A., Kennedy, C. (1992). Costs and benefits of allegiance: Changes in fans' self-ascribed competences after team victory versus defeat. *Journal of Personality and Social Psychology*, *63* (5), 724–738.

House, R. J., Hanges, P. J., Javidan, M., Dorfman, P. W., Gup ta, V. (2004). *Culture, leadership, and organizations. The GLOBE study of 63 societies.* Thousand Oaks: Sage.

Jones, M. V., Coffee, P., Shieffiled, D., Yanguez, M., Barker, J. B. (2012). Just a game? Changes in English and Spanish soccer fans' emotions in the 2010 World Cup. *Psychology of Sport and Exercise*, *13* (2), 162–169.

Kahneman, D., Miller, D. T. (1986). Norm theory. Comparing reality to its alternatives. *Psychology Review*, *93* (2), 136–153.

Kuczmowska, S. (2012). *Różnice międzykulturowe wśród kibiców piłki nożnej: determinanty i ograniczenia agresji na przykładzie fanów polskich i południowokoreańskich* (niepublikowana praca magisterska). Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa.

Lorenz, K. (1996). *Tak zwane zło* (przeł. Z. Stromenger). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Matsumoto, D., Willingham, B. (2006). The thrill of victory and the agony of defeat: Spontaneous expressions of medal winners of the 2004 Athens Olympic Games. *Journal of Personality and Social Psychology*, *91* (3), 568–581.

Matsumoto, D., Hwang. H. S. (2010). Culture, emotion, and expression. W: M. Gelfand, C. Y. Chiu,, Y. Y. Hong (red.). *Advances in Culture and Psychology* (t. 1, s. 53–98). New York: Oxford University Press.

Radkiewicz, P. (2009). Zaangażowanie symboliczne i instrumentalne. Jak bardzo odmienne formy uczestnictwa w życiu społecznym? W: U. Jakubowska, K. Skarżyńska (red.)*, Między przeszłością a przyszłością. Szkice z psychologii politycznej* (s. 51–73). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.

Ruiz-Belda, M. A., Fernandez-Dols, J. M., Carrera, P., Barchard, K. (2003). Spontaneous facial expressions of happy bowlers and soccer fans. *Cognition and Emotion*, *17* (2), 315–326.

Różycka, J. (2012). *Życie społeczne jako gra. Kontekst międzykulturowy*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

Sahaj, T. (2008). *Fani futbolowi. Historyczno-społeczne studium kibicowania*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego.

Sahaj, T. (2012). Aktywność stadionowa kibicowskich grup „ultras" jako przejaw specyficznej komunikacji społecznej. *Kultura i Społeczeństwo*, tom LVI, *3,* 27–49.

Skarżyńska, K. (2009). Od wspólnoty „Solidarności" do nieufnego indywidualizmu? Czy wspólne cele przy akceptacji różnic? W: U. Jakubowska, K. Skarżyńska (red.)*, Między przeszłością a przyszłością. Szkice z psychologii politycznej* (s. 33–49). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.

Skarżyńska, K. (2010). *Ślepa miłość, wspólny los, interesy. Dwie podstawy przywiązania do grupy i ich konsekwencje.* Referat wygłoszony na konferencji Komitetu Nauk Psychologicznych PAN. Mądralin, maj 2010.

Spinda, J. S. W. (2011). The development of basking in reflected glory (BIRGing) and cutting off reflected failure (CORFing) measures. *Journal of Sport Behavior*, *34* (4), 392–420.

Trail, G. T., Kim, Y.-K., Kwon, H. H., Harrolle, M. G., Braunstein--Minkove, J. R., Dick, R. (2012). The effects of vicarious achievement on BIRGing and CORFing: Testing moderating and mediating effects of team identification*. Sport Management Review*, *15*, 345–354.

Wann, D. L., Branscombe, N. R. (1993). Sports fans: Measuring degree of identification with the team. *International Journal of Sports Psychology*, *24*, 1–17.

Wann, D. L., Keenan, B., Page, L. (2009). Testing the team identification – Social psychological health model: Examining the non-marquee sports, seasonal differences and multiple teams. *Journal of Sport Behavior*, *32* (1), 111–124.

Wann, D. L., Melnick, M. J., Russell, G. W., Pease, D. G. (2001). *Sport fans. The psychology and social impact of spectators*. New York: Routledge.

Więckowska, J., Boski, P. (2007). Stosunki polsko-rosyjskie z perspektywy obu nacji: Rozbieżność między rzeczywistością propagandową i doświadczaną a cynizm społeczny. W: K. Skarżyńska, U. Jakubowska. *Konflikty międzygrupowe* (s. 184–207). Warszawa: Academica.

Witte, D. R., Bots, M. L., Hoes, A. W., Grobbee, D. E. (2000). Cardiovascular mortality in Dutch men during 1996 European football championship: Longitudinal population study. *British Medical Journal*, *321*, 1552–1554.

Zillmann, D. (1998). *Connections between sexuality and aggression* (wyd. 2). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Zillmann, D., Bryant, J., Sapolsky, B. S. (1989). Enjoyment from sports spectatorship. W: J. H. Goldstein (red.), *Sports, games, and play: Social and psychological viewpoints* (wyd. 2, s. 241–278). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Zillmann, D., Paulus, P. B. (1993). Spectators: Reactions to sport events and effects on athlectic performance. W: R. N. Singer, M. Murphey, L. K. Tennant (red.), *Handbook of research on sport psychology* (s. 600–619). New York: Macmillan.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566

Polish-Russian prejudice and emotions among Polish football fans during Euro 2012

Paweł Boski, Ina Wilczewska

University of Social Sciences and Humanities, Warsaw

Abstract

This paper presents results of a three-wave study conducted during Euro 2012 championships on the sample of Polish football fans ($n > 700$). The focus was on emotions associated with performance of the Polish team. These emotions were analyzed and measured in a temporal order as anticipatory excitation, emotions experienced during the game, and in regard to the post-game results. We have proposed a three-partite structure of sport-related emotions: intrinsic, ingroup identity and inter-group feelings. The latter was relevant with respect to the Poland vs. Russia game. We assumed that Polish-Russian prejudices should affect the anticipatory excitement before the match and, next, the outcome-related feelings.

The study was run through the Internet, immediately after each of the three games (with Greece, Russia, and the Czech Republic) played by the Polish team in the group phase of the tournament. Collected were measures concerning the just ended game and those anticipated in few days ahead, as well as those concerning representation of bilateral relations, and attitudes towards Russia. The findings confirmed the central hypothesis. Initial measures of russophobia affected the level of anticipatory excitation before the game, which in turn regulated the intensity of outcome-related emotions: defeat and victory (reported as counterfactual events). Russophobia also predicted the level of defeat-related emotions. Finally, russophobia did not predict the draw-related emotions. Draw was the real outcome of the game, and the level of satisfaction with this score depended on positive evaluation of the championships organization and its opening. Contrary to emotional seizure following victory or loss, draw released emotional restraint and self-control. The same profile manifested itself in coping with the final defeat of the national team in its game against the Czech Republic. To sum up, intergroup prejudice affected sport emotions, yet this relationship was restricted by the outcome of the game and depended on the category of opponent.

Keywords: *Polish-Russian intergroup relations*, *prejudices (russophobia)*, *excitation transfer theory*, *sport-related emotions*, *football Euro 2012*

Złożono: 3.03.2013
Złożono poprawiony tekst: 10.08.2013
Zaakceptowano do druku: 26.10.2013

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2419543A32353566